

**FASLI YAZAR MUHAMMED
ŞUKRÎ'NİN *EL-HUBZU'L-HÂFÎ*
ADLI ROMANININ KARAKTERLER
BAĞLAMINDA ANALİZİ**

Sevda ÇETİN

Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Arap Dili ve Belağatı Anabilim Dalı,
s.yaslak@alparslan.edu.tr. Orcid: 0000-0002-3725-2266

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 24/10/2024, Accepted / Kabul Tarihi: 30/04/2025

DOI: <https://doi.org/10.26791/sarkiat.1572969>

Faslı Yazar Muhammed Şukrî'nin *el-Hubzu'l-Hâfi* Adlı Romanının Karakterler Bağlamında Analizi

Öz

Kuzey Afrika ülkelerinden biri olan Fas, tarih boyunca siyasi ve sosyal açıdan pek çok olaya sahne olmuştur. Fas toprakları, uzun bir süre Fransa ve İspanya'nın sömürgesi altına girmiştir. Tarih ve edebiyat arasındaki sıkı ilişki göz önünde bulundurulduğunda, Fas'ta meydana gelen siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmelerin, Fas edebiyatı üzerinde belirgin etkiler bıraktığı söylenebilir. Çok sayıda Faslı edebiyatçı, gerçek olaylar üzerinden kurgusal eserler kaleme alarak, yaşadığı toplumun geçmişini sonraki nesillere aktarmayı hedef edinmiştir. Fas'ın ve Fas toplumunun gerçeklerini ustalıkla gözler önüne seren yazarlardan biri de Muhammed Şukrî (1935-2003)'dir.

Muhammed Şukrî'nin 1973 yılında İngilizce, 1982 yılında Arapça olarak yayımlanan *el-Hubzu'l-Hâfi* romanı, yazarın hayatını ve Fas toplumunun yaşam tarzını konu edinmesi bakımından realist özellikler göstermektedir. Çünkü romanda yazarın bizzat çocukluk döneminde yaşadıkları anlatılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında eserin, gerek o dönem Fas halkının gerçeklerini gerekse Muhammed Şukrî'nin hayatını anlatan otobiyografik nitelikte bir roman olduğunu söylemek mümkündür. Yazarın *el-Hubzu'l-Hâfi* isimli romanı, özellikle ahlaksız bir yaşam tarzı gibi toplumun geleneksel değerlerine zarar veren konular içermesi nedeniyle sansüre uğramıştır. Roman, baba-oğul çatışmasının yanı sıra pek çok toplumsal problemleri de barındırmaktadır. Baskın bir karakter olan baba, çocuklarına uyguladığı şiddet nedeniyle Abdulkadir isimli oğlunun ölümüne sebep olmuştur. Dolayısıyla bu roman, yazarın babasına duyduğu öfkenin ve çatışmanın bir belgesi gibidir. Sadece ekmek anlamına gelen *el-Hubzu'l-Hâfi* ifadesi, romanda temel ihtiyacın dışında Muhammed isimli kahramanın manevi ve duygusal tatminsizliklerine karşılık kullanılan bir ifadedir. Bu bağlamda roman, maddi ihtiyaçların ötesinde, bireysel tatminsizlikleri ele alarak modern yaşamın oluşturduğu boşluk, madde kullanımı, gayr-ı ahlakî bir hayat sürme gibi konularla ruhsal tatmin arayışına girme çabasına değinir. *el-Hubzu'l-Hâfi* romanında yazar, ekmek betimlemesi yaparak maddi hayatın ötesinde olan içsel dünyasında yaşadığı manevi boşluğu doldurma arayışına giren Muhammed'I, yani bizzat kendisini anlatır. Romanda, Muhammed karakterinin duygusal ve manevi anlamda yaşadığı boşluğun getirdiği kötü ilişkiler ve ruhsal tatminsizlikler dikkat çeker. Yazar *el-Hubzu'l-Hâfi* de kişinin sadece maddi ihtiyaçlarını değil, duygusal anlamda da doyum arayışında olduğunu ifade etmiştir. Bu çalışmada, Muhammed Şukrî'nin *el-Hubzu'l-Hâfi* adlı roma-

nında öne çıkan karakterler ele alınacak, bu karakterlerin eserde nasıl tasvir edildiği incelenecek ve bu temadan hareketle yazar daha yakından tanınmaya çalışılacaktır. Çalışmanın devamında, Muhammed Şukrî'nin hayatı, edebi kişiliği ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilecek; ardından *el-Hubzu'l-Hâfi* eserindeki ana kahramanlar, cinsiyet rolleri açısından bulundukları sosyo-kültürel ortam ile ve yazarın gerçek hayattaki ailesiyle ilişkilendirilerek analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Fas Edebiyatı, Modern Fas Edebiyatı, Modern Fas Romanı, Muhammed Şukrî, *el-Hubzu'l-Hâfi*.

Analysis Of Moroccan Writer Mohamed Choukri Novel Al- Khoubz Al-Hafi In The Context Of Characters

Abstract

Morocco, one of the North African countries, has been the scene of many political and social events throughout history. Moroccan lands were colonized by France and Spain for a long time. When the close relationship between history and literature is taken into consideration, it can be seen that the effects of political, social and economic events experienced in Morocco are also reflected in Moroccan literature. One of the writers who wrote about the problems of Morocco and Moroccan society is Mohamed Choukri's.

Mohamed Choukri's (1935-2003) novel *al-Khoubz al-Hafi*, first published in English in 1973 and later in Arabic in 1982, reflects realist characteristics as it portrays the author's life and the lifestyle of Moroccan society. The novel recounts Choukri's own experiences from his childhood, making it an autobiographical novel that captures both the realities of Moroccan life during that period and the personal struggles of the author. Due to its content, which addresses issues like immoral lifestyles that challenge traditional societal values, *al-Khoubz al-Hafi* was subjected to censorship. The novel includes many social problems as well as the father-son conflict. The father, who is a dominant character, caused the death of his son Abdulkadir due to the violence he inflicted on his children. Therefore, this novel is like a document of the author's anger and conflict towards his father. The title *al-Khoubz al-Hafi*, which literally refers to bread, symbolizes more than just basic needs it reflects the protagonist Mohamed's emotional and spiritual dissatisfaction. Beyond addressing material needs, the novel delves into personal dissatisfaction, exploring themes such as the void created by modern life, substance abuse,

and living an immoral life in the search for spiritual fulfillment. In the novel *al-Khoubz al-Hafi*, the author describes Mohamed, who seeks to fill the spiritual void he experiences in his inner world beyond material life, by depicting bread, and thus himself. In the novel, the bad relationships and spiritual dissatisfactions brought about by the emotional and spiritual emptiness experienced by the character Mohamed draw attention. In *al-Khoubz al-Hafi*, the author states that a person seeks satisfaction not only for his material needs but also for his emotional sense of satisfaction. In this study, the prominent characters in the novel *In al-Khoubz al-Hafi* by Mohamed Choukri will be discussed, and the way these characters are portrayed in the work will be examined. Based on this theme, an attempt will be made to gain a deeper understanding of the author. Additionally, after providing brief information about the life, literary personality, and works of Mohamed Choukri, the main characters in *In al-Khoubz al-Hafi* will be analyzed in terms of gender roles, considering their relationship with the socio-cultural environment they inhabit as well as the author's real family.

Keywords: Moroccan Literature, Modern Moroccan Literature, Modern Moroccan Novel, Mohamed Choukri, *al-Khoubz al-Hafi*.

GİRİŞ

Kuzey Afrika'da yer alan Fas'ta farklı diller konuşulsa da ülkenin resmî dili Arapçadır. Bununla birlikte ülkede farklı lehçeler de bulunmaktadır. Nüfusun çoğunluğu, Arapça Mağrip lehçesini konuşmaktadır. Fransız sömürgesinden bu yana Fransız dili, Fas'ta önemli bir dil olma özelliğini hâlâ korumaktadır. Eğitim, iş dünyası ve medya da Fransızca ağırlıklıyken, kırsal bölgelerde Taşelhî, Tarifit (Riffian) ve Tamazight Berberi lehçeleri hâlâ kullanılmaktadır. Ayrıca Fas'ın kuzeyinde İspanyolca da konuşulmaktadır.¹

1912 yılında Fas, Fransız işgaline maruz kalmıştır. Daha önce İspanya'nın da bölgede etkili olması nedeniyle Fransa ve İspanya arasında anlaşma yapılarak bazı bölgeler İspanyol idaresine bırakılarak sömürgeleştirilmiştir. Her ne kadar 1956'da Fas bağımsızlığını kazansa da bazı bölgeler hâlâ İspanya'nın etkisi altındadır. Her iki ülkenin Fas üzerinde uyguladığı sömürge sistemi, ülkede dinî, siyasi, ekonomik ve ilmi alanlarda birçok olumsuz etki yaratmıştır.² Özellikle dil üzerinde uygulanan baskı politikaları nedeniyle birden fazla dil kullanılması söz konusu olmuş, bu durum Fas edebiyatı üzerinde de etkisini göstermiştir.

Modern Fas edebiyatında birden fazla dilin kullanıldığı görülmektedir. Yazın ve edebiyat, aynı zamanda tarihe tanıklık eden kaynaklar olmaları bakımından, edebiyat ile tarih arasındaki yakın ilişkinin bu bağlamda da gözlemlenebileceği söylenebilir. “*Modern Fas Edebiyatı, semantik unsurları, anlatımı ve estetiğiyle ideolojik sorunlar ve varlığını önceden ortaya koyan toplumsal konularla başlamıştır. Bu faktörler; 1940'lardan beri modern türe, özellikle kısa öykü yazımındaki ilk girişimlere öncülük ederek edebiyatın olgunlaşma evresini gerçekleştirdiği 1960'lı yıllara kadar etkisini devam ettirmiştir.*”³

Manda yönetimi döneminde Fransız dili, edebî alanda varlığını kayda değer bir şekilde hissettirmiştir. Örneğin 1949 yılında Şerif Ahmet'in *Le Chapelet d'ambre* isimli kısa öykü mecmuası yayımlanmıştır. Bu eserin yanı sıra birkaç öykü çalışması daha bulunmaktadır. Diğer taraftan Fransızca eserler, Arapça eserlerden sayıca az olmasına rağmen daha geniş okuyucu kitlesine ulaşarak Driss Crabi ve Tahar Ben Jeloun gibi yazarlarla uluslararası başarı elde etmiştir.⁴

Mağrip edebiyatı, ait olduğu coğrafyanın doğrudan ya da dolaylı etkisi olan pek çok tarihsel dönem, olay, politika ve ideolojiye konu olan bir bölge olması nedeniyle tarihsel dönüşümler ve kültürel akımlar içerisinde olmuştur.⁵ XX. yüzyıla gelince, Fas'ın edebî ortamı bir taraftan Arap dünyası ve Avrupa'daki edebiyata; iletişim, üretim, bilgi ile karakterize edilirken diğer taraftan basın ve yayıncılık Fransız yetkililer tarafından sansüre maruz bırakılmıştır. O dönemde edebî üretim, sömürgecilğe tepki olarak ulusal kimliğin arayışıyla ve Fas edebî referansını toplamaya çalışarak özelde Fas edebiyatının genelde ise Arap edebiyatının tarihinde sınırlandırılarak karakterize edilmiştir.⁶

Fas'ta 1924 ile 1967 yılları arasında bilinen yarı roman yazıları, seyahatname ve otobiyografi türleriyle örtüşmesi sebebiyle Fas romanının ortaya çıkış tarihi konusunda farklı görüşler ortaya konmaktadır. İbnu'l-Mukî't'in *el-Merâ-kîşîyye* (1924), Tehâmî el-Vezni'nin *ez-Zâviye* (1942) ve Abdülmecid Bineclûn'un *et-Tufûle* isimli eserleri bu duruma birer örnektir. Muhammed 'Azîz el-Hebâbî'nin *Cîlu'z-Zama'* (1967) adlı eseri genel anlamda bilinen ilk Fas romanıdır. Fas romanının bu kuruluş aşamasına denk gelen XX. yüzyılın ilk yarısında, klasik Arap romanının özellikleri baskındır.⁷

Fas edebiyatı ya da Fas edebiyat tarihi 1937 yılında başlar. O yıl Faslı bilge 'Abdullah Kannûn (1908-1989), *en-Nubuğu'l-Mağribî fi'l-Edebi'l-Arabî*'yi yayımlamıştır. Arap Edebiyatının Fas dâhisi olarak kabul edilen Kannûn, bundan sonra *en-Nubuğu'l-Mağribî* olarak anılmıştır. Kitap, yayımlandığı günden bu yana Fas'ın ilk edebiyat tarihi kitabı olarak kabul edilmiş ve böylece Fas edebiyatını harekete geçirmiştir.⁸

Fas edebiyatının muhayyel haritası şekil değiştirdikçe (genişledikçe veya daraldıkça) ve göç faaliyetleri gerçek-

1 Tove Brunzell - Sanaa Duric, *Moroccan Architecture, Traditional and Modern* (İsveç: Lund Üniversitesi, 2012), 5.

2 Rukiye Aydemir, *Abdülmeccid b. Cellûn'un Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve 'Vâdi'd-Dimâ' Adlı Eserinin Tahlili* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 12-13.

3 Aydemir, *Abdülmeccid b. Cellûn'un Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve 'Vâdi'd-Dimâ' Adlı Eserinin Tahlili*, 15.

4 Aydemir, *Abdülmeccid b. Cellûn'un Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve 'Vâdi'd-Dimâ' Adlı Eserinin Tahlili*, 17.

5 Habîb Bûhrâva, “Medhalu ile'l-Edebi'l-Meğâribî”, ts., 1.

6 Hâbî Bû'lâm - Huṭâb Ahmed, *es-Sîyretü'z-Zâtiyyeti fi Rivâyeti “el-Ḥubzu'l-Hâfî” li Muhammed Şukrî* (Tiyâret/Cezayir: Câmi'atu İbn Haldûn, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 5-6.

7 Bû'lâm - Ahmed, *es-Sîyretü'z-Zâtiyyeti fi Rivâyeti “el-Ḥubzu'l-Hâfî” li Muhammed Şukrî*, 6.

8 Gonzalo Fernández Parrilla - Eric Calderwood, “What Is Moroccan Literature? History of an Object in Motion”, *Journal of Arabic Literature* 52 (01 Ocak 2021), 98.

leştikçe toplumsal tecrübelerin doğal sonucu olarak yeni problemler ve yeni ifade biçimleri oluşmuştur. Hatta Fransızca, Berberice, Fas dili Luğa Dârice (Ammice), İspanyolca, Katalanca ve İngilizce dâhil olsa da bunlarla sınırlı olmayan bu dillerin karışımından oluşan yeni diller ortaya çıkmıştır.⁹

Fas'ta edebî bir kanon oluşturma süreci şüphesiz ulusal uyanışla bağlantılı olmuştur. Ulusal edebiyat olarak algılanan Fas edebiyatına adanan ilk eserler aslında milliyetçilerin ve sömürge karşıtı hareketin programının yansımalarının birsonucudur.¹⁰

Sömürge döneminde etkili olan Fransız dilinde yazılar kaleme alan İdrîs eş-Şarâybi ve Ahmed Safravî Fransız düşüncesini benimsememişlerdir. Örneğin eş-Şarâybi, yapıtlarında Batı medeniyetinin Fas halkı üzerinde yarattığı travmatik etkiyi ve Fransa'da yaşayan muhacir işçilerin karşılaştıkları zorlukları ele almıştır. Ahmed Safravî ise ülkesinde halk edebiyatını yeniden canlandırma hareketine geçerek Fas'ın Batı medeniyetiyle arasındaki sınırı belirlemiştir. Ülkesine gönülden bağlı olan yazarlardan birisi de Muhammed Hayruddîn (ö.1995)'dir. Muhammed Hayruddîn, yurt dışında yaşamını sürdürmesine rağmen, vatanıyla olan bağını hiçbir zaman koparmamıştır.¹¹ Muhammed Zafzâf, *el-Mer'e ve'l-Verd* (1972) adlı sanatsal bir roman kaleme almıştır. Muhammed Şukrî'nin *el-Hubzu'l-Hâfi* adlı çalışması biyografik roman türünde kaleme alınan bir eserdir. Ayrıca 'Abdulkerîm Ğallâb'ın *el-Mu'allim 'Alî* adlı romanı Fas sembolik romanına katkı sağlayan önemli bir eserdir.¹² "*Romanda; babalar ile oğullar ve kardeşler arasındaki ilişkiler temsil edilir. Dahası, roman bize klasik ve efsanevi olan Fes kentini tanıtır. Yazar, eski mahalleleri, dini ve manevi atmosferi ve uğurlu tütsülerin kokularını yansıtır. Özellikle el-Karaviyyin Ulu Cami tasvir edilirken sömürgeciliğe karşı direniş hareketi sırasında ortaya koyduğu önemli rol ön plandadır.*"¹³

Fransızca yayımlanan Fas edebiyatı eserleri, bağımsızlıktan sonra gelişen ve sömürgecilikten kurtulma çağında dil ve kimlik arasındaki ilişkiye dair daha geniş tartışmaların ardından ortaya çıkan bir türdür.¹⁴ Bunun doğal bir sonucu olarak modern Fas edebiyatında biyografi, eleştirel edebiyat alanında kendi içinde meydana gelen değişimlere ayak uydurarak hızlı bir gelişime sahne olmuş ve modern edebiyat söyleminin ölçütlerine uygun olmuştur.¹⁵

Bu gelişmelere paralel olarak Fas romanı, 60'lı yıllarda büyük bir gelişme kaydetmiştir. Abdulkerim Ğallâb'ın *Seb'atu'l-Ebvâb* (1965) ve *Defennâ'l-Mâdi* (1966) isimli çalışmalarıyla Muhammed Aziz el-Habâbi'nin *Cilu'z-Zama'* (1966) adlı eseri 60'lı yılların öne çıkan romanlarıdır.¹⁶

1. Muhammed Şukrî (1935-2003)

Faslı Muhammed Şukrî, 15 Temmuz 1935 tarihinde Fas'ın Benî Şikâr şehrine bağlı yoksul bir köyde dünyaya gelmiş, şiddet yanlısı bir babayla büyümüştür. Arapça bilmeyen yazarın ana dili, Berbericedir. Henüz on yaşını doldurmayan Şukrî, ailesiyle birlikte er-Rîf¹⁷ isimli köyden Fas'ın Tanca şehrine giderek burada kahvecilik, hamallık, ayakkabı boyacılığı, gazete ve kaçak sigara satıcılığı gibi farklı işlerde çalışmıştır.

Şukrî, daha sonra ailesiyle birlikte Tetuvân şehrine taşınır. Ancak kısa süre sonra Tanca'ya çalışmak amacıyla geri döner. Tanca, kötü yola düşmüş kadınlar, hırsızlar ve kaçakçılarla çevrili bir yerdir. Şukrî, henüz on bir yaşındayken küçük kardeşini öldüren babasıyla yaşadığı büyük bir kavganın ardından ailesini terk eder.¹⁸ O, yaşatlarının aksine hem aile içerisinde hem de akranları arasında olumsuz şartlarda kötü denilebilecek zorlu bir çocukluk çağı geçir-

9 Parrilla - Calderwood, "What Is Moroccan Literature?", 98-99.where and when does it happen, and in what languages? In this essay, we tackle these questions by tracing the evolution of the definition of "Moroccan literature" from the first half of the twentieth century", "container-title": "Journal of Arabic Literature", "issue": "52", "language": "en", "page": "97-123", "source": "www.academia.edu", "title": "What Is Moroccan Literature? History of an Object in Motion", "title-short": "What Is Moroccan Literature?", "author": [{"family": "Parrilla", "given": "Gonzalo Fernández"}], [{"family": "Calderwood", "given": "Eric"}], "issued": {"date-parts": [{"2021", 1, 1}]}, "locator": "98-99", "schema": "https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json"}]

10 Gonzalo Fernández Parrilla, "Moroccan Literature. Breaking the Canon: Zafzaf, Laroui and the Moroccan Novel" (Erişim 14 Mart 2024), 4.

11 Eyüp Bozkurt, *Modern Fas Edebiyatında Kısa Öykü ve Muhammed Zafzâf'ın "Bâ'i'atu'l-Verd" Adlı Koleksiyonunun Tahlili* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 5.

12 Turgay Gökgöz, "Modern Fas Romanına Bir Bakış", *Edebali İslamiyat Dergisi* 3/6 (2019), 24.

13 Turgay Gökgöz, "Kaleme Alınmış En İyi Arapça Romanlara Dair Bazı Notlar", *Filoloji Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2021), 164.

14 Parrilla - Calderwood, "What Is Moroccan Literature?", 109.

15 Bû'lâm - Ahmed, *es-Sîyretü'z-Zâtîyyeti fî Rivâyeti "el-Hubzu'l-Hâfi" li Muhammed Şukrî*, 9.

16 Aydemir, *Abdalmecîd b. Cellûn'un Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve 'Vâdi'd-Dimâ' Adlı Eserinin Tahlili*, 25.

17 Fas'ın kuzeyinde yer alan dağlık bir bölge.

18 "Men hüve Muhammed Şukrî", *Aracık* (18 Mayıs 2022).

miştir. Baskıcı babasının karşısında annesi çaresiz kalmıştır.¹⁹ O, her fırsatta yaşadığı zorluğu ve babasına duyduğu nefreti açıkça ifade etmiştir. Ne zaman bir basın görüşmesi olsa sigarasını içerek gurur dolu gözlerle şöyle der: “*Biz ezilen insanlarız. Açlığın kötülüğüne ve çaresizliğe yetmeyen bir çocukluk, soğuk elleriyle oğlunu öldürecek kadar zorba ve güçlü olan babanın otoritesinden etkilenen bir çocukluk.*”²⁰

Muhammed Şukrî, yaşadığı baskı ve zulüm dolu hayatını eş ve çocuklara yaşatmaktan korktuğu için hayatı boyunca evlenmemiş, çocuk sahibi olmamış ve bu durumunu her fırsatta ifade etmiştir.²¹ Babasıyla arasında geçen sorunları sürekli dile getiren Muhammed Şukrî için yaşadıkları, bir travmadır. Sürekli şiddet görmesi nedeniyle babasıyla arasında güvenli bir bağ oluşmamıştır. Dolayısıyla Şukrî'nin kaleme aldığı eserler göz önünde bulundurulduğunda, babasının tutum ve davranışlarının yazarda özgüven eksikliği ve korku etkisi yarattığını söylemek mümkündür. Babası varken babasız büyüyen Şukrî, bunun zorluğunu tüm hayatı boyunca hissetmiştir. Bunun nedenini şöyle açıklamıştır: “*Erkek babası olabilmem için evlenmem gerekiyordu. Bana yapılan zulmün ve baskının aynısını bende (çocuklarıma) uygulayacağımdan korktuğum için evlenmekten kaçındım. Bu nedenle çocuk sahibi olmaktan korkuyorum, çünkü kendime güvenmiyorum.*”²²

Muhammed Şukrî, Arapçayı öğrenme fırsatı olmadığı için Arap dilini, yabancı bir dil olarak görmüştür. Arapça, konuştuğu Berberi dilinden tamamen farklıdır. Bir süre sonra Arapça okumayı ve yazmayı öğrenmesine yardımcı olan biriyle tanışmıştır. Fas'ın bağımsızlık yılı olan 1957'de yazar, Tanca'dan ayrılıp Larache'ye gitmeye karar vermiştir. Yazar, sürekli evden kaçtığı için düzenli bir hayatı olmamıştır. Yaşadığı düzensiz hayattan sıkılan Şukrî, yirmi yaşına geldiğinde bu hayatına veda etmiştir. Bu yaşta henüz Arapça bilmeyen Şukrî okula gitmeye karar verir. Okulda, akranlarından daha büyük ve daha yaşlıdır. Muhammed Şukrî, daha sonra öğretmen okuluna gider. Mezun olduktan sonra Tanca'da bir okulda öğretmen olarak çalışır. 1960 yılında Tanca'ya dönüp tekrar barlara, birahanelere ve genelevlere gitmeye başlar. Edebiyatçı, 1966 yılında ilk öyküsü *el- 'Unfu 'alâ 'ş-Şâtî*'yi Lübnan'ın meşhur dergisi *el-Âdâb*'dayayımlar.²³

Şukrî, aynı dönemde özel hayatına dair birçok ayrıntıyı kaleme aldığı kişisel öyküsü *el-Hubzu'l-Hâfî*'yi Arapça yazmaya başlar, bu da Fas'ta ve yurtdışındaki bazı muhafazakâr dinî güçlerin öfkesine ve onlar tarafından kınanmasına sebep olur. Kitap, İngilizce olarak yayınlandığında uluslararası alanda büyük başarı elde eder. Ancak kitabın Arapça orijinalini yayımlamaz. Dönemin İçişleri Bakanı İdrîs el-Basrî, bazı dinî güçlerin verdiği fetvalara dayanarak ergenlik döneminde cinselliğe ve uyuşturucu kullanmaya yapılan göndermelerden dolayı kitabın basım ve dağıtımını yasaklamıştır. Daha sonra kitabın Fas'ta 2000 yılında dağıtımının yapılmasına izin verilmiştir.²⁴

Muhammed Şukrî kaleme aldığı yazılarında başarısının farkında olduğu için aklına gelen şeyleri kâğıda dökmekten çekinmemiştir. Bu yazılarının bir kısmı bazı dergi ve gazetelerde yayımlanmıştır. Şukrî, öğretmenlik mesleğinden emekli olduktan sonra hayatının geri kalanını yazmaya adanmıştır.²⁵ Yazar, yazdığı otobiyografik eserlerinde yaşadığı hayatı ve çevreyi serbest bir şekilde kaleme almıştır. Otobiyografik eserlerinde, hayatı boyunca karşılaştığı zorlukları korkmadan dürüst ve şeffaf bir şekilde yazmaya devam etmiştir.

Fas'ın genel yaşam koşulları, sosyal ve ekonomik durumu dikkate alındığında yazarın düzensiz, amaçsız bir hayat sürdüğü ve yoksulluk içinde yaşadığı görülür. Geçimini sağlamak için hırsızlık yapmıştır. Fakat yirmi yaşına geldiğinde hayatı değişmiş ve kendi özgür iradesiyle aşağılanma, yoksulluk, kaçakçılık bataklığından çıkmaya karar vermiştir.²⁶ Ancak Şukrî, bir süre akıl hastanesinde yattıktan sonra toplumdan uzaklaşmıştır. Sürekli olarak sosyal toplantıları reddetmiş, aile sorunlarına duyduğu nefreti dile getirmiştir. Bu nedenle Şukrî yalnızlığı seçmiş hatta yalnızlığa her şeyden daha çok önem vermiştir.²⁷ Yazar, kansere yakalandıktan sonra 15 Kasım 2003 tarihinde vefat etmiştir.²⁸

Şukrî, *el-Hubzu'l-Hâfî* (1973), *Zamanu'l-'Ahta* (1992) ve *Vucûh* (2000) isimli otobiyografik romanlarında kro-

19 Lîndâ Nasâr, “Muhammed Şukrî”, *el-Cezîre Net* (11 Nisan 2024).

20 Kerîm el-Hânî, “Muhammed Şukrî”, 15 Kasım 2023.

21 “Men hûve Muhammed Şukrî” (18 Mayıs 2022).

22 Kerîm el-Hânî, “el-Hubzu'l-Hâfî”, 15 Kasım 2023.

23 el-Hânî, “Muhammed Şukrî”; “Men hûve Muhammed Şukrî” (18 Mayıs 2022).

24 “Men hûve Muhammed Şukrî” (18 Mayıs 2022).

25 el-Hânî, “Muhammed Şukrî”.

26 “Men hûve Muhammed Şukrî” (18 Mayıs 2022).

27 Levi Thompson, “The Autobiography of Muḥammad Shukrî: Modern Su'lûk”, *Interdisciplinary Graduate Conference on the Middle East, South Asia, and Africa* (Columbia University, 2010), 9.

28 “Men hûve Muhammed Şukrî” (18 Mayıs 2022).

nolojik bir şekilde kendi hayatını kaleme almıştır. Bu romanlarda kendi yaşam deneyimlerini, toplumla ilişkilendirerek otobiyografik bir perspektiften sunmaya çalışmıştır. Yazar bu romanlarında hayatının farklı evrelerini ele almış, bu dönemlerde yaşadığı deneyimleri, mücadeleleri ve olayları anlatmıştır.

İlk romanı *el-Hubzu'l-Hâfi*, Fas'ın Rîf dağlarında yaşadığı amcasının ölümüyle başlar. Daha sonra aile açlık ve yoksulluktan dolayı Tanca'ya göç eder. Şukrî, burada ilk olarak bir kahvehanede çalışır ve bu yerde alkol ve uyuşturucu ile tanışır. Daha ileri yaşlarda Vahrân'a gider, oradan Tetuvân'a ve sonra Tanca'ya tekrar geri döner. Burada cinsel kimliğiyle çalışır. İlk iki romanında babasıyla yaşadığı tartışmaları anlatır. *el-Hubzu'l-Hâfi*'de çoğunlukla evsiz kaldığı dönemleri ele alır. Şukrî, sokaklarda yaşar, hırsızlık, uyuşturucu gibi kötü alışkanlıklar edinir. Sonrasında fuhuş yapmaya başlar. Romanın ortasında, Fas'la ilgili siyasi olaylar ve Fas'ın bağımsızlık mücadeleleri anlatılır. Fas'ın bağımsızlığını kazandığı sırada sokakta bir olay yaşanır ki o sırada bir sarhoşla kavga eder ve tutuklanır. Roman, hapishanedeki deneyiminin ardından kendisinin okuma-yazma öğrenerek okula gitmeye karar vermesiyle sona erer.

Zamânu'l-'Ahta' (1992) isimli ikinci kitapta Fas'ın küçük bir şehrinde okula başlaması ve okulda yaşadığı deneyimler anlatılır. Şukrî bu romanda çektiği yoksulluğunu, camilerde yattığını, bütün geceyi bir kafede geçirip kaybettiği uykusunu gündüz telâfi ederek geçirdiği günlerini anlatır. Şukrî eğitimini tamamlar ve öğretmen okuluna gider. Bu arada ailesinin yanına geri döner, her ne kadar sınavlarda zorlansa da öğretmenlik diplomasını alır ve öğretmenlik yapmaya başlar. Bir süre sonra çöküntü yaşar ve akıl hastanesine yatırılır. Bir süreliğine Tanca'ya döner. Evini ziyarete gelen bir adama saldırdıktan sonra tekrar akıl hastanesine yatırılır. Romanda annesini ve babasını kaybettiğini anlatır. Ancak babasının vefatını sonradan öğrenir. İkinci kitap, annesinin cenazesine katılması ve annesinin yokluğunu içkiyle avunarak telâfi etmeye çalışmasıyla sona erer.²⁹

Yazarın kendi hayatını anlattığı son kitabı *Vucûh*'ta ikinci kitapta anlatılan akıl hastanesinde yaşanan olaylar anlatılır. Ayrıca bu kitapta deneyimlerini, yoksulluklarını, Arap dünyasına ve diğer ülkelere duyduğu edebî tepkilerini anlatır. Ayrıca *Vucûh*'ta Belçikalı Veronika isimli bir kadınla aralarında geçen ilişkiyi anlatmıştır.³⁰

Şukrî, ilk iki roman (*el-Hubzu'l-Hâfi* ve *Zamanu'l-'Ahta'*) boyunca babasını öldürme hayalleri kurmuş, babasını sömürgeci güçlerle bir tutmuştur. Yazar, bu iki eseri sayesinde dünyanın farklı yerlerinde önemli bir yere sahip olmuştur.³¹ Aynı zamanda Muhammed Şukrî hayatını anlattığı *el-Hubzu'l-Hâfi*, *Zamânu'l-'Ahta'* ve *Vucûh* adlı romanlarında kendini modern dönemin su'lûk şairi olarak takdim etmiştir.³²

Muhammed Şukrî kaleme aldığı eserlerinden dolayı eleştirilmesi ile eserlerine yayın ve dağıtım yasağı getirilmesi hakkında şöyle söylemiştir: “*Ben evsiz yaşamış, çöpten yemek yiyen bir insanım, o yüzden size kelekler hakkında yazmamı beklemeyin.*”³³

Zamanu'l-'Ahta' (1992), *Mecnûn el-Verd* (1979), *es-Sûk ed-Dâhilî* (1985), *el-Hayme* (1985), *Vucûh* (2000) yazarın önemli eserlerindendir.

2. el-Hubzu'l-Hâfi'nin Özeti

Muhammed Şukrî'nin ilk romanı olan *el-Hubzu'l-Hâfi*, on iki bölümden oluşur. Roman, türünde yazılan *el-Hubzu'l-Hâfi*, 1973 yılında İngilizce'ye, 1982 yılında et-Tâhir b. Cellûn tarafından Fransızca'ya çevrilmiştir. Fakat dünya çapında 38'den fazla dile çevrilen roman, 1982 yılına kadar Arap dilinde yayımlanmamıştır.³⁴ Roman, sömürgeciliğin şiddetini, açlık ve sefaletin insanoğluna neler yaptırabileceğini gösterdiği ve edebe aykırı sahneleri açık saçık şekilde ele aldığı için Fas İçişleri Bakanlığı tarafından 1983-2000 yılları arasında yasaklanmış, Kahire Amerikan Üniversitesi'nde de öğretim programlarından kaldırılmıştır.³⁵ Muhammed Şukrî, bu romanında Fas toplumunun gerçekliğini, yaşadığı sıkıntıları ve sorunlarını açık bir şekilde ifade etme cesareti gösterdiği için Arap dünyasının eleştirilerine maruz kalmıştır.

29 Thompson, “The Autobiography of Muḥammad Shukrî: Modern Su'lûk”, 4-5.

30 Thompson, “The Autobiography of Muḥammad Shukrî: Modern Su'lûk”, 6.

31 Thompson, “The Autobiography of Muḥammad Shukrî: Modern Su'lûk”, 7; Salma Khadra Jayyusi, *Modern Arabic Fiction* (New York: Columbia University Press, 2015), 879.

32 Thompson, “The Autobiography of Muḥammad Shukrî: Modern Su'lûk”, 13.

33 Bû'îlâm - Ahmed, *es-Sîyretü'z-Zâtiyyeti fî Rivâyeti “el-Hubzu'l-Hâfi” li Muhammed Şukrî*, 19.

34 Kenze Dûga - Lâmiye Bûdyâf, *Bunyetu'ş-Şahsiyyeti fî Rivâyeti “el-Hubzu'l-Hâfi” li Muhammed Şukrî* (Cezayir: Câmi'tu Muhammed Bûdyâf- el-Mesîle, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 29.

35 Rumeysa Bakır Dayı, “Arap Edebiyatında Sansür ve Yakupyan Apartmanı Örneği”, *Doğu Esintileri* 15 (2021), 155.

Arap dünyasının ünlü yazarlarından biri olarak kabul edilen Muhammed Şukrî, özellikle kendi kurgu çalışmaları aracılığıyla Fas toplumunun pek çok sorununu gündeme getirmiştir. *el-Hubzu'l-Hâfî*, Şukrî'nin Fas'taki ezilmiş halkın, mazlumların tarihini yazdığı ve Tanca şehrinin tarihini kaydettiği, toplumsal ve kültürel dönüşümünü resmettiği eserdir.³⁶

Muhammed Şukrî *el-Hubzu'l-Hâfî* adlı romanı hakkında şöyle der: “Ben onun bir roman olduğunu söylemiyorum, aynı zamanda seri tarihte yazılmış bir otobiyografi olduğunu da söylemiyorum, nitekim o bir otobiyografi ya da roman tarzında yazılmış bir otobiyografidir. Dürüstlük-yalan meselesine ekleme yaparak şöyle diyor: “Dürüstlük-yalan umurumda değil. (Romanda) Düşündüğüm, yazdığım her şey ben yaşamamam da gerçektir ve doğrudur”.³⁷

Roman Muhammed Şukrî'nin şu cümleleriyle başlar: “Çocuklar çevremi kuşatmış, ben amcamın ölümüne ağlıyordum. Onların bazıları benimle ağlıyordu. Biri beni vurduğunda ya da bir şeyimi kaybettiğimde ağladığım gibi değildi. İnsanların da ağladığını görüyordum. Rîf’de kıtlık var. Kuraklık ve savaş.”³⁸

Romanın kahramanı Muhammed on bir-on iki yaşlarında bir çocuktur. Yaşadıkları Rîf bölgesinde açlık ve kıtlık inanılmaz bir boyuta ulaşmıştır. Muhammed’in Abdulkadir isminde hasta bir kardeşi vardır ve ana kahraman tıpkı amcası gibi kardeşinin de ölmesinden korkar. Yaşanan kıtlıktan dolayı Muhammed ve ailesi Tanca’ya göç etmeye karar verir. Yolda hayvan cesetlerini yiyen karga ve köpeklerle karşılaşır. Henüz küçük yaşta olan çocuklar, her tarafa yayılan kötü kokulara, hayvan leşlerini yiyen solucanlara ve irinlere şahit olurlar. Tanca’ya vardıklarında annelerinin dediği gibi bir hayatla karşılaşmazlar. Tanca’da da açlık var ve ekmek yoktur. Fakat burada öldüren bir açlık yoktur. Romanın ilerleyen kısımlarında, Muhammed’in babasının sadece ekmek istediği için hasta kardeşi Abdulkadir’in boynunu kırarak ölümüne sebep olduğu anlatılır. Bu olayın yaşanmasının ardından Muhammed ve babası arasındaki anlaşmazlık giderek şiddetini artırır. Romanda baba-oğul çatışmasının somut örneklerine sıkça rastlanır.

Açlığın arttığı bir günde küçük kahraman Muhammed, çöplükte yemek artıkları arar. Mahalledeki diğer çocukların da çöplükten yemek topladığını görür. O sırada çocuklar arasında geçen konuşmalara şahit olur: “Şehrin çöplükleri mahallemizin çöplüklerinden daha güzeldir. Hristiyanların çöplüğü, Müslümanların çöplüğünden güzeldir.”³⁹ Muhammed Şukrî'nin bu romanda, gelir eşitsizliğine ve sınıf farklılığına dikkat çekmek istediğini söylemek mümkündür. Romanda Rîf bölgesinden gelenlerin küçümsendiği anlatılır. Bu nedenle Muhammed arkadaşları tarafından kabul görmeyen bir çocuk olduğu için çoğu zaman yalnız başına çöplükte yemek aramaya gider.

Eserde Muhammed’in babasının gayr-ı ahlakî bir hayat süren, kötü alışkanlıkları olan, ailesine karşı sorumsuz bir karakter olduğu anlatılır. Annenin de babanın aksine oldukça fedakâr, eşini ve çocuklarını seven bir anne olduğu açıkça ifade edilir. Anne, kendi halinde çocuklarına bakmak için hayatla olan mücadelesini sürdürmeye çalışır. Anne Meymûne, kocasının yokluğuna alışır, çocuklarına bakabilmek için sebze ve meyve satarak geçimini sağlar. Muhammed de annesine yardım etmek yerine bazı davranışlarıyla babasının izinden gider. O da babası gibi kazandığını yiyen, annesine ve kardeşlerine karşı duyarsız, sorumluluk almayan bencil biridir.

Romanda Muhammed’in zevk ve eğlenceye düşkün bir çocuk olduğu anlatılır. Romanda ana karakterin yaptıklarının yanlış ya da kötü olduğunu düşünmeden hareket ettiği, sigara, alkol, uyuşturucu gibi kötü alışkanlıklarının yanı sıra hırsızlık, kaçakçılık ve çocuk istismarı gibi pek çok suç eylemlerine katıldığı anlatılır. Romanda Muhammed’in henüz küçük yaşta olmasına rağmen bir parça yiyecek karşısında yaşlı adamlarla birliktelik yaşayacak kadar cinsel yönelime olan ilgisi açıkça ifade edilmiştir.

Romanda o dönemin Fas’ta yaşanan hırsızlık, sokaklarda taciz, tecavüz ve soygunculuk olayları ele alınır. Eserde Fransızların Fas’ı işgali ve 30 Mart 1912-30 Mart 1952 yıllarını kapsayan kırk yıl süren Fransız sömürgesi anlatılır. Romanda sömürgecilğe ve emperyalizme karşı düzenlenen protestolara yer verilir. Kahvehanelerde siyaset konuşulmasına izin verilmediği, polislin Fas sokaklarında suçlu-suçsuz demeden halka ateş açmaları, halkı gereksiz yere tutuklamaları anlatılır. Camilerde onlarca kişinin öldürüldüğüne, insanların canlı canlı okyanuslara atıldığı, kıyıya vuran cesetlerde herhangi bir kurşun ya da yara izlerinin olmadığı belirtilir.

Romanda Muhammed’in tanıştığı Kebbânî ile Kâbil isimli arkadaşları ve sevgilileriyle olan çarpık ilişkileri anlatılır. Kebbânî ve Kâbil kaçakçılık yapar. Bu işlerine Muhammed’i de dâhil ederler. İşin sonunda Kebbânî öldürülür ve Kâbil de tutuklanır. Romanın sonlarına doğru Muhammed de tutuklanır ve hapse atılır. Okuma ve yazması olmadığı için evraklara parmak basar. Kim olduğunu bilmediği kişiler tarafından Muhammed’e üzeri yazılarla dolu kâ-

36 Bû'lâm - Ahmed, *es-Sîyretü'z-Zâtiyyeti fî Rivâyeti “el-Hubzu'l-Hâfî” li Muhammed Şukrî*, 10.

37 Necâh Cefâfle, *eş-Şaḥşîyyetu fî Rivâyeti “el-Hubzu'l-Hâfî ve eş-Şuttâr” li Muhammed Şukrî* (Biskra/Cezayir: Câmî'atu Muhammed Haydar, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 15.

38 Muhammed Şukrî, *el-Hubzu'l-Hâfî* (Dâru's-Sâkî, ts.), 9.

39 Şukrî, *el-Hubzu'l-Hâfî*, 10.

ğıtlara parmak imzasını attırırlar. Muhammed okuma ve yazma bilmediği için hakkında yazılanlar hakkında en ufak bir bilgisi yoktur. Olayların devamında Muhammed'i serbest bırakırlar. Muhammed yaşadıklarından sonra okuma ve yazmayı öğrenmeye karar verir. Romanın sonunda tanıştığı bir arkadaşıyla kardeşi Abdulkadir'in kabrini ziyaret eder. Arkadaşı, kardeşi için Kur'an'dan Yasin suresini okur ve roman böylece son bulur.

*“Bilindiği üzere roman birtakım elemanlardan örülmüş bir sistemdir. Bu sistemin oluşmasında, vaka, dil, kişi ve teknik olmak üzere dört ortam önemli rol oynar. Romanın bilinen estetik dünyası kurulurken, vakaya, kişi veya kişilerle canlılık kazandırılır ve bu canlılık, dil ve anlatım teknikleriyle dışa yansıtılır; hissettirilir.”*⁴⁰ Romanın temel unsurlarından biri de karakterlerdir. Romanda bulunan her karakterin kendine özgü bir yeri vardır. Bütün karakterlerin bir görevi vardır. Bu görevler başkisi ya da dekoratif şekilde karşımıza çıkar. Romanda olayların vuku bulması kişi veya kişiler sistemini oluşturur. Romanda ana karakterden sonra gelen norm karakterler ferdi planda en çok boyutlu olan ve en fazla derinliğe sahip olan kahramanlardır.⁴¹ Muhammed Şukrî'nin bir dönem yasaklı olan romanı *el-Hubzu'l-Hâfi*'de ana karakterin yanı sıra çok sayıda kahramanın yer aldığı görülür. Dolayısıyla bu romanın kalabalık bir şahıs kadrosuna sahip olduğu söylenebilir. Ancak romanda baskın karakterler; çocuk, baba ve annedir.

el-Hubzu'l-Hâfi, otobiyografi roman türüne bir örnektir. Otobiyografik romanda, *“Gerçek bir kişinin kendi yaşamını geriye dönük olarak anlatma demek olan otobiyografi türünün en belirgin özelliği, pek çok edebî türden farklı olarak, gerçek insan olan yazarla, anlatının yazımını üstlenen anlatıcı ve başkahraman arasında özdeşlik içermesidir.”*⁴²

Romanda Muhammed Şukrî, kendi yaşamını geriye dönük olarak anlatmıştır. Romanın merkezî kahramanı olarak bilinen ana kahraman, iç hesaplaşmalarına sıkça yer veren ve olayları kronolojik bir şekilde anlatan Muhammed'dir. Muhammed'in yaşamında sıkça yer alan iki şahıs anne ve babası ise romanın ikinci derecedeki kahramanlarıdır. Muhammed'in Abdusselâm, Sebtâvî, Tefersîti Kebbânî, Kâbîl ve Büsrâ isimli diğer arkadaşları ise romanda yer alan üçüncü derecedeki şahıslardır. Romanda nadir de olsa yer alan pek çok isim geçmektedir, bunlar da romanın dördüncü derecedeki kahramanlarıdır.

3. el-Hubzu'l-Hâfi'de Yer Alan Karakterlerin Analizi

Bu bölümde romanda öne çıkan üç karakter olan Muhammed, babası Haddû bin 'Allâl ve annesi Meymûne incelenmiştir. Bu bölümde, karakterlerin kişilik özellikleri ve genel davranışları hakkında bilgi verilmiştir.

Muhammed

Fas edebiyatında adından sıkça söz ettiren yazar Muhammed Şukrî, *el-Hubzu'l-Hâfi*'de kendi hayatını kendi kaleminden anlatarak okuyucuya sunmuştur. Romanda, yazarla aynı adı taşıyan romanın ana karakteri olan Muhammed merkezde bir rol oynar. Romanda yaşanan olayların tümü Muhammed isimli karakterin dilinden anlatılır. Bu nedenle okuyucu, Muhammed sayesinde diğer kahramanları tanır ve yargılar.

Muhammed, yirmi yaşına kadar okuma-yazma bilmeyen, Fas yerli halkının dili olan Rîf Berbericesiyle konuşan bir çocuktur. Oldukça yoksul bir ailede büyüyen Muhammed, henüz küçük yaşına rağmen cinselliğe oldukça merak duyan bir çocuktur. Romanda Muhammed'in ikinci çocukluk (7-11) ve ergenlik dönemi (12-18) yılları anlatılmıştır. Romanın ana kahramanı Muhammed, bizzat Muhammed Şukrî'nin kendisidir.

Roman boyunca Muhammed ve babası arasında sürekli bir gerilim olduğu görülür. Muhammed, her fırsatta babasına duyduğu nefreti dile getirir. Tüm hayatı boyunca babasını eleştirir. Ancak babasından çok da farklı bir yaşam sürmeyen Muhammed, kendini eleştirse de asla kötü huylarının düzeleceğine inanmadığından müstehcen hayatını bu şekilde sürdürmeye devam eder.

Küçük kahraman, evinde yaşadığı olaylardan derin bir şekilde etkilenmiştir ki babasının yok olup ölmesini istemektedir. Babasının, kardeşi Abdulkadir'i öldürmesi, sorumsuz ve şiddet uygulayan yaşantısı ve birçok sebepten dolayı babasından nefret eden Muhammed roman boyunca babasına duyduğu öfke ve nefreti açıkça belirtmiştir. Küçük kahraman Muhammed, romanda on bir, on iki yaşında bir çocuk olmasına rağmen acı çeken, nefret eden, umutsuz bir karakterdir.

40 Mehmet Tekin, *Roman Sanatı* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021), 79.

41 Nurullah Güleriyüz, “Roman Unsurlarında ‘Karakter’”, *Journal Of Social And Humanities Sciences Research* 8/66 (2021), 317.

42 Nermin Yazıcı, “Türk Edebiyatında Otobiyografi”, *Türkbilgi*, (2006), 190.

Muhammed, İslam dinine mensup bir ailenin çocuğudur, ancak dininin gereklerini yerine getirmez. Bir gün çöpte bulduğu ölü tavuğu eve getirir. Tavuk ölü olmasına rağmen tavuğu besmele çekerek kesmeye başlar. Çünkü çevresindeki insanlardan böyle görmüştür. Annesine tavuğu hasta bir halde bulup kestiğini söyler. Annesi durumu öğrenince sinirlenir, oğluna yaptığının doğru olmadığını ve hayvan leşi yemenin İslam dininde yasak olduğunu anlatır. Muhammed, tavuğu yemek ister ancak annesinin öfkesi karşısında yemeğe cesaret edemez. Muhammed, dinî hassasiyetleri olmayan, canı ne isterse o şekilde hareket eden bir çocuktur. Romanda Muhammed karakteri son derece keyfine düşkün, kimseye vereceği zararı düşünmeden canının istediğini yapan biri olarak tasvir edilmiştir. Muhammed için boğazına ve zevkine düşkün tabirini kullanmak mümkündür. Romanda ne ailesine ne de çevresine verdiği zararları düşünmeden sadece kendi istek ve arzularının peşinde koşan biri olarak okuyucunun karşısına çıkar.

Yine bir gün Muhammed, karnını doyurmak için kardeşinin kabrini ziyarete gider. Mezarlıkların üzerinde yetişen yeşillikleri, fesleğenleri toplayarak eve getirir. Annesi yeşilliklerin nereden geldiğinden bihaber yemeye başlar. Devamında annesiyle Muhammed arasında şöyle bir diyalog geçer:

“Bu yeşillikler lezzetli. (Anne)

Ben de onun gibi iştahlı yedim. Çoğunu çiğnemedem yutuyordum.

Onu nereden topladın?

Bû'râkiye mezarlığından. (Muhammed)

Mezarlıktan!

Evet, mezarlıktan. Bunda ne var?

Ağzı açık kaldı. Ben ekleyerek şöyle dedim:

Kardeşimin kabrini ziyarete gittim. Biraz fesleğen kabrinin üstüne koydum. Mezarının üstündeki toprak yığını artık yüksek sayılmaz. Eğer kabri toprakla olduğu gibi kalırsa yerle aynı hizada olacak ve yanındaki mezarlar arasında onu bulamayacağız.

Yemeği bıraktı. Keyfi kaçtı. Gözünden yaşlar süzüldü. Şöyle dedim:

Eski mezarlığın çevresinde bu yeşilliklerden çok var.

İnsanlar kabirde yetişen şeyleri yemez.”⁴³

Annesi bağırarak insanların kabirde yetişen şeyleri yememesi gerektiğini ve topladığı yeşillikleri yarın tekrar yerlerine bırakmasını söyler. Kardeşinin mezarını diğer mezarlarla karşılaştıran Muhammed'e *“Biz de kardeşin için fesleğen satın alacağız. Ona güzel bir mezar yapacağız.”*⁴⁴ diyerek söz verir. Şukrî'nin burada mezarlıklar üzerinden zengin-fakir gibi sınıfsal ayrımlara dikkat çekerek birtakım göndermelerde bulunduğu söylemek mümkündür.

Romanın ilerleyen kısımlarında Muhammed'in ailesinin özellikle de babasının baskılarına daha fazla dayanamayarak evden kaçmaya karar verdiği anlatılır. Fazlasıyla eğlenmeye ve keyfine düşkün olan Muhammed, babasının umarsız davranışları karşısında ailesine yardımcı olmak yerine sadece kendini düşünür. Muhammed annesinin yaşamına uyum sağlamayarak kendine tamamen farklı bir hayat seçer. Annesiyle pazara gider, pazarda kardeşine bakmak yerine karnını doyurmak için dilencilik ve hırsızlık yapar. Annesi, yokluğundan dolayı onu suçladığında ise *“Bu iğrenç evden kaçacağım. Asla oraya geri dönmeyeceğim.”*⁴⁵ gibi isyankâr ifadeler kullanır. Muhammed'in bu şekilde davranmasında mekânsal ve psikolojik sorunların etkili olduğunu düşünmek mümkündür. Çünkü yaşadıkları ev, pek çok imkândan yoksun ve aile bireylerinin kopuk yaşadığı bir yerdir. Anne-baba arasında sadece cinsel bağ vardır. Anne ve babasının kopuk ilişkilerine anlam veremeyen Muhammed babasını sevmemesine rağmen onu örnek alan davranışlar sergiler. Anne ve babasının evliliği hakkında şöyle der: *“Büyüdüğümde benim de bir kadının olacak. Gündüzleri vurarak ve küfrederek kavga edeceğim. Geceleri çıplak ve kucaklayarak barışacağım. Çünkü bu erkek ve kadın arasında güzel ve eğlenceli bir oyun.”*⁴⁶ Bir ailede en etkin rolü anne ve baba üstlenir. Ebeveynlerin yaşam tarzları çocuklarına örnek olacak nitelikte olmalıdır. Ancak bu romanda olumsuz bir ebeveyn örneği vardır. Romanda Muhammed'in babasına duyduğu nefret defalarca dile getirilse de babasını rol-model aldığı söylenebilir. Babanın eşine vermediği değerın aynısını çocuğu da yapmak istemektedir. Muhammed isminin manasıyla roman karakteri arasında bir zıtlığın söz konusu olduğu görülür. Muhammed ismi övülmüş, methedilmiş manasına gelir.

43 Şukrî, *el-Hubzu'l-Hâfî*, 16.

44 Şukrî, *el-Hubzu'l-Hâfî*, 18.

45 Şukrî, *el-Hubzu'l-Hâfî*, 25.

46 Şukrî, *el-Hubzu'l-Hâfî*, 29.

Ancak romanda ana kahramanın isminin manasıyla karakteri arasında hiçbir benzerlik yoktur. Muhammed, isminin manasıyla özdeşleşmemiştir.

Romanın ilerleyen kısımlarında babasının Muhammed'e bir kahvede iş bulduğunu anlatılır. Ancak baba, kazandığı paranın sadece cüzi bir kısmını Muhammed'e verir. Parayı az bulan Muhammed de kahve sahibinin yokluğunda hırsızlık yapmaya başlar. Bu durumu romanda şu sözleriyle belirtir: *"Otuz pesetadan (İspanyol para birimi) bana hiçbir şey vermedi. Maaşımı aldığı gün bir ya da iki günde bitiriyordu. Bazen sarhoş dönüyordu. Anneme sarhoş bir şekilde O... gibi kelimeleri söylediğini duyuyordum. Babam, benden ve annemden faydalaniyordu. Kahvenin sahibi de benden faydalaniyordu. Çünkü benim maaşımdan daha fazla kazanan kahveci çocukları vardı. Benden faydalanan herkesten çalacağım, annem babam da olsa. Böylece sütü bozuk çocuklarla çalmanın helal olduğunu varsaydım."*⁴⁷

Ailenin çocuklar üzerinde önemli etkileri vardır. Aile, sadece çocukluk döneminde değil, bireyin tüm yaşamında etkisini sürdürecektir. Çocukluk döneminde kazanılan öğrenme isteği, merak duygusu, tutum ve davranışlar bireyin sonraki yaşamını da etkileyecektir.⁴⁸ Muhammed'in suç işlemede bireysel nedenlerin yanı sıra toplumsal nedenlerin de etkili olduğunu söylemek mümkündür. Muhammed, babası tarafından reddedilmiş bir çocuk olduğu için suç işlemeye daha meyillidir. Babasının olumsuz tutum ve davranışları Muhammed'in işlediği suçların ve kötü alışkanlıklarının temel sebebi olarak gösterilebilir.

*"Onun yokluğunda, hırsızlığımı ikiye katladım."*⁴⁹ diyen Muhammed, kahvenin sahibi olmadığı günlerde daha fazla hırsızlık yapar. Muhammed, bu kahvede sigara, uyuşturucu ve kif (Kuzey Afrika ülkelerinde kullanılan *uyuşturucu* bir madde) içmeye başlar. Kahvedeki müşteriler, Muhammed'e şarap ve uyuşturucu haplar içirirler. Aslında Muhammed'in hali içler acısıdır. Bazen kahvede uyuyan Muhammed, bir gün beş-altı fırıncının Yezidi birine istismarda bulunduğu şahit olur. Aynı şeyin kendisine yapılacağından korktuğu için kaçır. Ne yazık ki babası görevi gereği evin yükümlülüğünü üstlenip eve bir şeyler getirmesi gerekirken bu sorumluluğu Muhammed'e yüklemiştir. Muhammed'in çalıştığı bu kahvenin gece gündüz müşterileri vardır. Muhammed burada gizlice uyuşturucu ve sigara içer. Esrardan yapılmış hap içmeye başlar. Defalarca hastalanmasına rağmen kötü alışkanlıklarından vazgeçmez. Her gün kötü alışkanlıklarına bir yenisi daha eklenir. Henüz on iki yaşında olmasına rağmen düzenli bir ev yaşantısı yoktur. Kahve sahibinin karısını gözetler, karşılaştığı her kadını birbirleriyle kıyaslar. Zamanla cinselliğe aşırı ilgi duyan bir çocuk olur. Bir gün patronu Muhammed'i erkek müşterilerine ayarlamaya kalkınca Muhammed kahvedeki işini bırakır, babası bu kez ona başka bir iş bulur. Muhammed, zor koşullar altında bir tuğla fabrikasında çalışır. Her geçen gün hırsızlığına başka şeyler ekler. Artık hırsızlığa doğrudan adım atmış ve bunu alışkanlık haline getirmiştir. *"Ağaçlardan meyve çalmak için erken uyanıyordum. Tavuklar ve yumurtalarını, güvercinlerin yavrularını... Bildiğim tüm kümes hayvanlarını... Mahsulleri mahalle dükkânının sahiplerine satıyordum."*⁵⁰

Muhammed ve ailesi et-Terânkât isimli bir mahalleye taşınır. Annesi sebze ve meyve satmaya devam eder. Annesinin yanında çalışırken bu kez annesinden para çalarak haşhaş ve uyuşturucu satın alır, bazen de kahveye ya da sinemaya gider. Burada bir arkadaşla tanışır ve onunla birlikte geneleve gitmeye başlar. Romanda henüz on iki yaşında olan Muhammed'in bu durumunu normal karşılaması içler acısı bir olaydır. Romanda, bu durum şöyle anlatılır: *"Benden gösteri karşısında ona para ödememi istedi. Tereddüt etmedim. O vücudunu satıyor. Biz onu satın alıyoruz."*⁵¹ Muhammed'in küçük yaşına rağmen suç sayılan bu eylemine devam etmesi tamamen kendi iradesiyledir. Romanın ilerleyen kısımlarında durumu giderek daha kötü bir hal alacaktır.

et-Tefersîti isimli arkadaşıyla anlaşarak haftada üç dört kez geneleve gider. Bu yere gitmeyi, bayağı alışkanlık haline getirir. Cinsel isteklere eğilimi, git gide artar. Muhammed, âdeta romanda nefesine düşkün, haz peşinde koşan bir çocuk olmuştur.

Ahlaki ve kültürel değerlere önem verilmeyen toplumlarda ahlaki değerlerden yoksun bireyler yetişir. Aile ve toplumun çocuk üzerinde önemli etkileri vardır. Muhammed Şukrî'nin yetiştiği dönemlerde Fas toplumunda kargaşa ve kaos ortamı hakimdir. Muhammed'in hem yetiştiği aile hem de yaşadığı çevre oldukça sorunludur. *el-Hubzu'l-Hâfî*'de Muhammed'in babasının bazen günlerce bazen aylarca eve gelmediği, annesinin babasına karşı tutarsız davranışları, karşılaştıkları maddi ve manevi zorluklar anlatılmaktadır. Muhammed'in ailesinin bu durumdan fazlasıyla etkilendiğini söylemek mümkündür. Çünkü romanda ana kahraman sorunlu bir ailede yetiştiği için küçük yaşta olmasına rağmen çocuk masumiyetinden uzak, ahlaki değerlere sahip olmayan biri olarak anlatılır.

47 Şukrî, *el-Hubzu'l-Hâfî*, 30.

48 Figen Ereş, "Toplumsal Bir Sorun: Suçlu Çocuklar ve Ailenin Önemi", *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi* 5/17 (2009), 89.

49 Şukrî, *el-Hubzu'l-Hâfî*, 32.

50 Şukrî, *el-Hubzu'l-Hâfî*, 33.

51 Şukrî, *el-Hubzu'l-Hâfî*, 42.

Muhammed, kendi rahatını hiçbir şeye değişmez. Hamile olan annesi bir kız çocuğu dünyaya getirir. Annesi çarşıda sebze ve meyve satmaya çalışırken Muhammed, kardeşi Erhîmû'ya bakar ancak tam olarak onu nasıl susturacağını bilmez, fakat kardeşi çok ağladığında sıkıntıya katlanamadığından daralarak dışarı çıkar. Geldiğinde ise kardeşini kabuğuna çekilmiş bir kaplumbağa gibi uyurken bulur. Annesine yardımcı olup, kardeşini susturmaya çalışmaz. Bebeğin başına ne geleceğini düşünmeden kendi haline bırakır. Eve döndüğünde herhangi bir suçluluk hissetmez. Romanda Muhammed'in fedakârlık, merhamet, edepli olma ve hayâ gibi duygulardan *yoksun bir çocuk olduğuna vurgu yapıldığını söylemek mümkündür*.

Bir gün kardeşi Erhîmû'yu ağlarken görür. Çocuklar onu Kûmîrû isimli bir erkeğin vurduğunu söyler. Muhammed de çocuğu vurunca işler iyice karışır. Babası Muhammed'i alarak akrabalarının olduğu yere götürür. Babası, Muhammed'i Vahrân'da teyzesinin yanında bırakarak Tetuvân'a gider. Teyzesinin kocası, Muhammed'e bir Fransız çiftliğinde iş bulur ve Muhammed orada çalışır. Cinsel duygularını kontrol altında tutamayan Muhammed, burada çiftlik şefinin eşini gözetlemeye başlar. Günlük hayatta bu düşüncelerle meşgul olduğu için artık rüyalarında da kadınları görmeye başlar. Çiftlikte kadınları banyoya girerken izler. Özel hayatlarına dâhil olur. Muhammed burada da sapkın hareketlerine devam eder, öyle ki bir gün komşunun oğluna istismarda bulunmaya çalışır. Teyzesi durumu öğrenince Muhammed'e kızar. Aralarında şöyle bir diyalog geçer:

Tetuvân'da annene çok eziyet çektiymiş olmalısın. Akıllı ol.(Teyze)

Teyzeciğim nasıl akıllı olmam gerekir? Nasıl?

Çirkin şeyler yapma!

Fakat ben çirkin olan şeyleri seviyorum.

Seni anlamıyorum”⁵²

Romanda Muhammed'in sıradan bir kişiliği yoktur. Muhammed'in bu davranışları tedirgin edicidir. Yaptıklarıyla okuyucuyu rahatsız eden bir karakter olarak romanda yer alır. Türlü türlü suçlar işleyen Muhammed'in cinsel suça teşebbüs etmesi son derece endişe verici bir durumdur.

Teyzesi, Muhammed'i yaptıklarından dolayı Tetuvân'a ailesinin yanına gönderir. Eve döner ancak evde kalmaz. Muhammed sokakta yaşamayı seven ve bunu alışkanlık haline getiren bir çocuktur. Kışın da fırında uyur. Muhammed, döndüğünde arkadaşlarıyla genelevlere gitmeye devam eder. Abdusselam ve Sebtavi isminde iki arkadaş edinir. Bunlar da Muhammed gibidir. Romanda Abdusselam bir genelev işletir. Muhammed, Abdusselam'ın sözde evi olan bu yerde kalır. Muhammed, bedensel ve cinsel arzularına esir olmuştur. Hayattaki tek amacı sınırsız bir şekilde eğlenmek, yemek, içmek ve cinsel arzularının peşinde koşmaktır.

Babasının evde çıkardığı sayısız kavga ve şiddetlerin ardından Muhammed artık iyice sokaklara alışır, evine gitmez. Bir gün sırf para uğruna yaşlı bir erkekle birlikte olur. Dilencilik ve hırsızlık mesleğine, yeni bir meslek eklenir. Aldığı parayı yemek ve kız uğruna harcar. Muhammed insanlarla birlikte olup para kazanmayı bir meslek haline getirir. Romanın sonlarına doğru Muhammed hapse girer, burada okuma-yazma öğrenir.

Romanın sonunda hapisten çıkar. Bir arkadaşıyla kardeşi Abdulkadir'in kabrini ziyarete gider. Arkadaşı, kardeşi için Yasin suresini okuduğunda, Muhammed'in aklına şeyhin kardeşi defnedilirken söylediği *“Kardeşin şimdi meleklerle beraberdir.”* sözü gelir. Kendi kendine şöyle der:

“Kardeşim melek oldu. Ya ben? Bir şeytan olacağım. Bunda hiç şüphe yok. Küçükler ölürse melek, büyükler ölürse şeytan olur. Melek olma fırsatını kaçırdım.”⁵³

“Suçluluk üzerine yapılan araştırmalarda ortaya çıkan en etkili unsurun aile olduğu görülmektedir. Araştırma sonuçlarına göre, suçlu çocukların önemli bir bölümü yaşamlarının ilk yıllarını anlayıştan yoksun anne babalarla, sosyal, moral ve ekonomik düzensizliğin hâkim olduğu bir aile ortamında geçirmişlerdir.”⁵⁴ Bu bilgiye dayanarak küçük yaşlarda Muhammed'in hırsızlık ve cinsel istismara teşebbüs gibi pek çok suç teşkil eden eylemlerde bulunmasında başta babasının, ailesinin ve çevresel (eğitim, ekonomi, sosyal çevre gibi) faktörlerin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ailesinde ve çevresinde karşılaştığı olumsuz tutum ve davranışlar Muhammed'in suç işlemesine neden olabilmektedir.

⁵² Şukrî, *el-Hubzu'l-Hâfî*, 67.

⁵³ Şukrî, *el-Hubzu'l-Hâfî*, 228.

⁵⁴ Ereş, “Toplumsal Bir Sorun: Suçlu Çocuklar ve Ailenin Önemi”, 92.

Haddû bin 'Allâl (Baba)

“Zamanından önce ölmesini dilediğim biri olsaydı o da babam olurdu.”⁵⁵

Muhammed Şukrî, gerçek hayatta babasına duyduğu nefreti dile getirmekten hiçbir zaman kaçınmamıştır. Babasının ölüm haberini bile çok sonradan duymuştur. *el-Hubzu'l-Hâfî*, yazarın hayatını anlattığı bir romandır. Buna dayanarak romandaki baba figürü, Şukrî'nin öz babasından esinlenerek oluşturduğu gerçek kişi olarak kabul edilebilir.

Babalar, evlatları için güç ve güveni temsil eder. Ancak bazen bu güven, güç ve sevgi duygusundan ayrı olarak baba-oğul arasında çatışmaların, katı ve sert yaklaşımların yaşandığı görülür. Baba-oğul arasındaki ilişkiler, toplum ve edebiyat ilişkisi bağlamında, dünya edebiyatının konuları arasında yer almıştır. Baba izleğini ele alan yazarlardan biri de Faslı romancı Muhammed Şukrî'dir. Yazar, kendi hayatını yazdığı *el-Hubzu'l-Hâfî* isimli romanında babasına da yer vermiştir. Muhammed Şukrî, babası Haddû bin 'Allâl'a karşı beslediği duygu ve düşüncelerini çekinmeden tüm gerçekliğiyle ifade etmiştir. Romandaki baba karakterinin son derece problemlili olduğunu söylemek mümkündür. Baba, evlat katili olmakla birlikte ailesine karşı son derece duyarsız biridir. Romanın kahramanı Muhammed'in babasıyla arasındaki ilişki, çatışma üzerine kuruludur. Muhammed, babası tarafından sürekli fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalmıştır. Babasının oğlu üzerinde yarattığı etkiler Muhammed'in giderek kötü yola düşmesine, babası gibi zararlı alışkanlıklar edinmesine ve toplumdan uzaklaşmasına neden olmuştur.

Okuyucu, romanın henüz ilk sayfalarından itibaren şiddet olayına şahit olur. Henüz küçük yaşta olan Muhammed acıktığı için ağlamaya başlar. Annesi oğluna tesellide bulunurken birden baba içeri girer ve Muhammed'i altını ıslatana kadar döver. Durum romanda şöyle anlatılır:

“O akşam ağlamaktan vazgeçmedim. Açlık, bana acı veriyordu. Emdim, parmaklarımı emdim. Kustum ve ağzımdan tükürükten başka bir şey çıkmadı. Az sonra annem, bana şöyle dedi:

Sessiz ol! Tanca'ya gideceğiz. Orada ekmek, çok. Tanca'ya vardığımızda ekmek için ağlamayacaksın. Orada insanlar, doyana kadar ekmek yiyorlar.

Kardeşim Abdulkadir ağlamıyordu. Annem şöyle dedi:

Kardeşine bak! O ağlamıyor, sen ağlıyorsun.

Solgun yüzüne ve çukur gözlerine bakarak ağlamayı kestim. Birkaç dakika sonra ondan umduğum sabrı unuttum.

Babam içeri girdi. Ekmek için ağlarken beni buldu. Beni tekmelemeye ve yumruklamaya başladı:

Sus, sus, sus... p... oğlu annenin kalbini yiyeceksin. Beni havaya kaldırdı. Yere vurdu. Ayakları yorulana kadar tekmeledi. Pantolonum ıslandı.”⁵⁶

Babanın, oğlu Muhammed üzerinde yarattığı fiziksel ve psikolojik korku âdeta şiddetin en görünür şeklidir. Ayrıca yazar burada o dönem Fas'ta yaşanan yoksulluğun şiddetini, Muhammed'in güçsüz ve hasta kardeşinin durumuyla kanıtlamak istediği söylenebilir. Babasına duyduğu nefreti her fırsatta dile getiren Muhammed, yaşanan onca sıkıntıya rağmen evini geçindirmek için çalışmaya ihtiyaç duymayan babasının yaptığı işkenceleri anlatmaktan geri kalmaz.

Bu romanda baba şiddetinin somut örnekleri çok fazladır. Babanın sadece çocuklarıyla değil eşiyle de sorunları vardır. Anne yaşamı boyunca kocası tarafından sözlü tehdit ve şiddete boyun eğmek zorunda kalmıştır. Muhammed, babasının sebepsiz yere annesini defalarca vurduğuna ve küfredtiğine şahit olmuştur. Yine bir gün babasının annesine şöyle dediğini işitir:

“O... çocuğu seni terk edeceğim. Bu iki köpek yavrusuyla kendi işini kendin gör.

Enfiyeyi burnuna çekiyor. Kendi kendine konuşuyor. Hayali insanlara tükürerek bize küfrediyordu. Anneme

Sen O.. kızı O...sun. Daima dünyaya lanet okuyor, bazen Allah'a küfrediyor. Ardından Allah'tan af diliyordu.”⁵⁷

Baba Haddû bin 'Allâl'ın, oğlu Abdulkadir'i boğarak öldürmesi sonucu, Muhammed'le babası arasındaki ilişki, kopma noktasına gelmiştir. Abdulkadir sadece ekmek istediği için babası tarafından boynu kırılarak öldürülmüştür. Yaşanan dehşet verici bu durum romanda şöyle anlatılır:

⁵⁵ Şukrî, *el-Hubzu'l-Hâfî*, 89.

⁵⁶ Şukrî, *el-Hubzu'l-Hâfî*, 9-10.

⁵⁷ Şukrî, *el-Hubzu'l-Hâfî*, 12.

“Kardeşim, ağlıyor ve acı çekerek inliyordu. Ekmek için ağlıyordu. Benden küçüktü. Onunla ağlıyordum. Onu (babamı) ona (kardeşime) yürürken gördüm. Vahşi adam (babam), ona doğru yürüyordu. Gözleri çığına dönmüş, ahtapot elleri kimsenin onu engellemeye gücü yetmiyordu.

Hayalimde bağırıyordum. Vahşi! Deli! Durdurun onu! Lanetli herif, onun (kardeşinin) boynunu zorla büktü. Kardeşim eğildi. Ağzından kan akıyordu. Onu (kardeşimi) yalnız başına bırakarak evimizin dışına kaçtım. Yumruk ve tekmelemlerle annemi susturuyordu. Kavganın sonunu bekleyerek saklandım. Kimse geçmiyordu. O gecenin sesleri, bana uzak ve yakındı. Gökyüzü. Allah'ın lambaları babamın günahına şahitti. İnsanlar uyuyorlardı. Allah'ın ışığı ortaya çıkıyor ve beni saklıyordu. Annemin silueti... Alçak sesi... Beni arıyor, sesli sesli ağlıyor. Karanlık, beni saklıyor. Neden annem, onun (babam) gibi güçlü değildi? Erkekler, kadınları vuruyor, onlar da bağıarak ağlıyorlar.”⁵⁸

Olayın devamında Muhammed, korktuğu için kaçmıştır. Anne, oğlu Muhammed'i bulur ve yanına gelmesini ister ancak Muhammed, babasından çok korkmuştur. Babasının kardeşini öldürdüğü gibi onu da öldüreceğini düşünür. Anne, komşular görmeden Muhammed'i eve götürür. Muhammed, o anda babasının durumunu şöyle anlatır: *“Enfiyeyi burnuna çekerek sesli ağlıyordu. Tuhaf! Kardeşimi öldürüyor sonra da ağlıyor.”⁵⁹* Yaşanılan bu olay küçük yaşta olan Muhammed üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Muhammed, ilk kez bir cenaze törenine katılır. Kardeşinin ıslak çukurun içine koyulduğuna şahit olur. Şok içinde olduğu için titreyerek ağlar. Şaşkınlık içinde tekrar zihninde o an canlanır:

“Babamın kardeşimin boynunu nasıl kırdığını hatırladım. Nerdeyse şöyle bağırıacaktım: babam onu sevmedi. Onu öldüren O. Evet. Onu öldürdü! Onu öldürdü! Onu öldürdü! Onu öldürdüğünü gördüm! O, onu öldürdü. Onu öldürdü. Onu öldürdüğünü gördüm. Boynunu kırdı. Ağzından kan aktı. Onu gördüm, onu öldürdüğünü gördüm. Babam onu öldürdü, Allah da onu öldürsün.”⁶⁰

Evlatlarını sevmeyen ilgisiz bir baba vardır. Muhammed'in babası baskıcı ve otoriter tutumu benimsemiş, eşine ve evlatlarına zarar vermiştir. Muhammed Şukrî, burada kadınların savunmasız ve güçsüz yapısına vurgu yapmıştır. Bu eserdeki baba karakteri zalim, sert ve otoriter bir yapıya sahiptir. Baba, her ne kadar oğlunu öldürdüğü için pişman olsa da eski davranışlarını sürdürmeye devam etmiştir. Babanın tutum ve davranışları ister istemez Muhammed üzerinde derin etkiler yaratmış, bir zaman sonra Muhammed de babası gibi enfiye çekecek, günlerce eve gelmeyecek hatta daha kötü ve uygunsuz davranışlar sergileyecektir.

Romanda, bir gün Muhammed'in babasının uzun bir süre eve uğramadığı sonrasında geri döndüğü anlatılır. Muhammed, babasının tekrar evden çıktığını görür. Annesini ağlamaklı bir halde bulur, annesine ağlamasının nedenini sorduğunda annesi, babasının onu ihbar eden askeri öldürmeye çıktığını söyler, o sırada Muhammed şöyle der: *“Umut ediyorum babam o vahşi askerle karşılaşır ve tekrar uzun süre ortadan kaybolması için onu öldürür.”⁶¹*

Keyfine düşkün olan baba Haddû bin 'Allâl, iş bulup çalışmak yerine oğlu Muhammed'i çalıştırır ve oğlunun kazandığı paranın çoğunu kendine alır ancak eve herhangi bir harcama yapmaz. Muhammed'e çok az bir miktar verir: *“30 pesetadan bana hiçbir şey vermedi. Maaşımı aldığı gün, bir ya da iki güne bitiriyordu. Bazen sarhoş dönüyordu. Anneme o.. ve sarhoş kelimeleri söylediğini duyuyordum. Babam benden ve annemden faydalanıyordu. Kahvenin sahibi de benden faydalanıyordu çünkü benim maaşımdan daha fazla kazanan kahveci çocukları vardı. Benden faydalanan herkesten çalacağım, annem babam da olsa. Böylece hırsızlık yapmayı, haram yiyen çocuklarla birlikte helal saymaya başladım.”⁶²*

Muhammed, babası ve çevresi tarafından sömürüldüğünü düşündüğü için çalmayı hırs haline getirir. Artık kimse umurunda değildir. O da sadece babası gibi kendini düşünecektir. Romanda dikkat çeken bir unsur da şiddet uygulayan baba örneğinin diğer karakterlerde de görülmesidir. Muhammed, yanında çalıştığı patronunun da çocuklarını dövdüğünü ancak onun babasından farklı olduğunu şu cümlelerle ifade eder: *“Babam gibi karısını ve çocuklarını dövdüğünü gördüm. Çoğunlukla gördüğüm şey çocuklarını öptüğü ve onlarla oyun oynadığı, karısıyla sakin ve keyifli konuştuğunu gördüm. Babam hayvan gibi vuruyor ve bağırıyordu.”⁶³*

Burada Muhammed, kötü davranışlar sergileyen, şiddet uygulayan babaların bile sevicecek bir tarafı olduğuna

58 Şukrî, el-Hubzu'l-Hâfî, 13.

59 Şukrî, el-Hubzu'l-Hâfî, 13.

60 Şukrî, el-Hubzu'l-Hâfî, 13-14.

61 Şukrî, el-Hubzu'l-Hâfî, 26.

62 Şukrî, el-Hubzu'l-Hâfî, 30.

63 Şukrî, el-Hubzu'l-Hâfî, 32.

inanmıştır. Ancak bu durum babası için geçerli değildir. Baba-oğul arasındaki kopuk ilişki onarılamaz bir hale gelmiştir. Babasının varlığı bile oğlu Muhammed'i rahatsız etmiş, küçük kahraman sorunlarını annesiyle paylaşmıştır. Muhammed yaşadığı hayattan bıkmıştır çünkü sürekli gücünün üstünde işlerde çalıştırılmıştır. Muhammed, yine annesine serzenişte bulunduğu bir günü şöyle anlatır:

“Çömlek fabrikasında başka bir işe başladım. Günde 7-8 saat el arabasını itmek zorundaydım. Bu kez ücretimi alan bendim. Maaşımın yarısını, çamaşırlarımı yıkamak ve evde uyuma karşılığında babama veriyordum. El arabasından bıktım. Babamın yokluğunda anneme şöyle dedim.

Ben eşek değilim. Eşek, daima ağır yük taşıyan ya da onu taşımaya devam edendir.

Ne yapacaksın?

Yapacağım şeyi biliyorum.

Öğlen vaktinde babam bana şöyle dedi:

Evde yemek ve uyku para karşılığındadır. Çalışmayacaksan yemek bulamayacaksın, uyku yok. Söylediğimi anladın mı?”⁶⁴

Genel anlamda bir baba, ailesini korumakla mükelleftir. Ayrıca evin maddi ihtiyaçlarını karşılamak da babalık görevleri arasında yer alır. Ancak romandaki baba karakteri, eve katkı sağlamamasına rağmen, çocuğunun evde bulunmasından, yemesinden-içmesinden rahatsızlık duyan biridir. Romandaki baba karakteri, oğlu Muhammed'in gözünde merhametsiz, sürekli azarlayan, hakaret eden, sinirli bir baba figürüdür. Eşine ve çocuklarına ciddi zararlar vererek oğlunun kazandığı parayı katı bahanelerle elinden alır. Sonunda Muhammed evi kalıcı olarak terk eder ve dışarda yaşar. Artık babasını hayatından çıkararak yok sayar:

“O sabah bir adam, beni uyandırdı ve bana şöyle dedi:

Sen Bay Haddû'nun oğlu değil misin?

Asla. Ben değilim,

(Sorusunu şaşkınlıkla ve ısrarla tekrarladı: “Sen Vahrân'dan dönen oğlu Muhammed değil misin?”

Sana ‘hayır’ dedim. Bu isimde kimseyi tanımıyorum.

Öyleyse senin adın ne?

Muhammed.

Fakat senin baban, Bay Haddû bin ‘Allâl ve annen, Bayan Meymûne.

Sana söyledim kendim dışında kimseyi tanımıyorum

Öyleyse senin baban kim?

Öldü.

Öldü mü?

Evet, uzun zaman önce öldü.

Onun adı neydi?

Bilmiyorum. Adını biliyordum fakat unuttum. Öldüğünde annemin karnındaydım.”⁶⁵

İlgisiz ve vurdumduymaz davranışlar sergileyen baba ve oğlu arasındaki tüm bağlar kopmuştur. Eşine ve oğluna zulüm eden Haddû bin ‘Allâl, oğlu Muhammed tarafından hiçe sayılmıştır. Muhammed'in babasına dair beslediği tek duygu nefrettir. Babasının adını duymaya tahammülü kalmayan Muhammed babasının ölümünü istercesine içini kin ve nefret doldurmuştur:

“Düşünüyorum da eğer zamanı gelmeden erkenden ölmesini dilediğin biri varsa o da babamdır. Babama benzeyen insanlardan nefret ediyorum. Hayalimde kaç kere onu öldürdüğümü hatırlamıyorum. Gerçekten onu öldürmekten başka bir şey kalmadı bana.”

...

⁶⁴ Şukrî, el-Hubzu'l-Hâfi, 39.

⁶⁵ Şukrî, el-Hubzu'l-Hâfi, 73-74.

“Babamın varlığından daha kötü bir şey yoktur.” Hayalimde ona böyle cevap veriyordum.

Babam Allah’a, peygamberlere ve evliyalara bizden daha yakındır. Doyasıya yiyeceğim bir yiyeceği çokça tasavvur ettim... Bana verdiği her yiyecek ve diğer şeylere karşı şüphe duymama sebep oldu.”⁶⁶

Muhammed, babasının kardeşi Abdulkadir’i öldürdüğü gibi onu öldürmesinden de şüphe duymaktadır. Kardeşiyle aynı kaderi yaşamaktan korkmaktadır. Yediği-içtiği karşılaştığı her şeyde babası vardır. Muhammed’in babasına duyduğu nefret her geçen gün daha da artmaktadır. Kötü olan her şey, ona babasını hatırlatır. Gittiği sinema filminde oynayan kötü karakterler ile babasını karşılaştırarak onu öldürdüğünü hayal eder. Romanda durum şöyle aktarılır:

“Sinemada bir sigara yaktım. Elimle kanlı parmak ucunu sallıyordum. Babamın elinin bana yaklaştığını hayal ediyordum. Hayalimde şu an beyaz perdenin kahramanının rakibi gibi ben kahramanım. Tetiği çektim, tak tak tak tak tak tak... Babam öldü. Kurşun, kalbinde soğudu ve onu sildi. Ondan kan akıyordu. Tıpkı şu an ekranda kahramanın kanının aktığı gibi şimdi son kez uzuvları titriyor. Babam hayalimde öldü. Kahramanının ekrandaki rakibi gibi. Benim babam hayal gücümde öldü, ben de daima böyle onu öldürmeyi diliyorum.”⁶⁷

Muhammed, karşılaştığı her kötü durumu babasıyla bağdaştırır. Bunu izlemeye gittiği sinema filminde de devam ettirir. Babasının ölümünü ister, çünkü yokluğunun onda herhangi bir boşluk yaratmayacağını, aksine bu durumda çok mutlu olacağına inanır.

Otobiyografik bir roman olarak kabul edilen *el-Hubzu'l-Hâfi* isimli eserde okuyucu, baba-oğul çatışmasının en şiddetli hâline şahit olur. Ana kahraman, roman boyunca babasına beslediği nefreti, korkusuzca anlatır. Romandaki baba evladını öldüren, karısını aldatan, uyuşturucu kullanan, sözlü ve fiziksel zorbalıklar uygulayan acımasız, zalim bir karakterdir. Romanın kahramanı Haddû bin ‘Allâl, zalim bir karakterdir ancak ana kahraman Muhammed’in babasıyla tartışırken bir yandan da onun izinde gitmesi ilginç bir durumdur.

Gerçek hayatta da Muhammed Şukrî hayatı boyunca babasını eleştirmiştir. Babasının yarattığı travma, yazar-da ömür boyu etkisini sürdürmüştür. Şukrî’nin, babası yüzünden evlenmemiş, olması bunun en belirgin kanıtıdır. Babasıyla görüşmediği için babasının ölümünü (doğal bir ölüm) ancak kız kardeşinden gelen bir telefon sırasında öğrenmiştir:

“Bana babamın ölümünü anlattı.

Ne zaman öldü?

Birkaç ay önce.

Ne zaman öldüğünü neden bana söylemediniz?

Çünkü onu hiç sevmediğini biliyorduk...”⁶⁸

Meymûne (Anne)

el-Hubzu'l-Hâfi isimli romanın bir diğer karakteri de anne Meymûne’dir. Romandaki nadir, hatta tek masum karakterin Meymûne olduğunu söylemek mümkündür. Romandaki anne karakteri, çaresizlik ve masumiyetle betimlenmiştir. Bu yönleriyle hem kurgusal dünyada hem de yazarın kendi yaşam deneyiminde önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda, yazarın, kendi annesiyle roman karakteri arasında bilinçli veya bilinçsiz bir özdeşlik kurduğu söylenebilir. Yazarın annesinin de benzer özellikler taşıyor olması, bu karakterin oluşumuna etki etmiş olabilir. Annenin masumiyetine ve çaresizliğine yapılan bu vurgu, yazarın kişisel tarihinin romana yansıyan bir izdüşümü olarak değerlendirilebilir. Kurgu ile gerçeklik arasındaki bu örtüşme, yazarın bilinçaltında da güçlü bir anlam kazanır. Yazarın kişisel deneyimleri ile kurgusal karakter arasındaki bu ilişki, eserin otobiyografik niteliğini güçlendiren önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Meymûne, çaresiz ve acılı bir anne olup, çok zor şartlarda hayata tutunmaya çalışmıştır. Kocasının sürekli ortadan kaybolması, eve geldiğinde de herhangi bir işte çalışmaması nedeniyle çocuklarını tek başına büyütme mecburiyetinde kalmıştır. Çaresiz kadın, çoğu zaman gözü yollarda kocasının eve dönmesini beklemiştir. Ana kahraman Muhammed, annesinin çaresiz durumunu şöyle anlatır:

“O akşam gelmedi. Üç gün bekledik. Bazen onunla sesli ağlıyordum. Ona hak veriyordum. Onu seviyor mu, sev-

⁶⁶ Şukrî, *el-Hubzu'l-Hâfi*, 89.

⁶⁷ Şukrî, *el-Hubzu'l-Hâfi*, 95.

⁶⁸ Thompson, “The Autobiography of Muḥammad Shukrî: Modern Su‘lûk”, 8.

miyor mu? Bana şöyle dediğinde sebebini anladım:

İşte burada yapayalnızız. Kim bize bakacak? Bu şehirde kimseyi tanımıyoruz.”⁶⁹

Buradan Meymûne'nin kendisini kocasına mecbur hissettiği söylenebilir. Yalnız kaldığında kendini zayıf hissedenden Meymûne, kocasının varlığıyla kendini güvende hissetmektedir. Anne, çocukları için elinden geleni yapmaya çalışır. Kocasının hakaretlerini, iftiralarını ve şiddetini kabullenmekten başka çaresi yoktur. Romanın geçtiği dönem ve toplum dikkate alındığında aile yapısında ataerkil bir yapının olduğu anlaşılmaktadır. Anne de babanın varlığını güvence olarak görmüştür. Bu yapıya bağlı olarak babanın aile içinde otoriter bir figür olarak yer aldığını söylemek mümkündür. Meymûne, hem evin hem de çocuklarının sorumluluğunu üstlenmiştir. Anne eve bakmakla yükümlü olmasının yanı sıra çalışma hayatına da katılmıştır. İlgisiz bir kocaya sahip olduğu için evin maddi ve manevi problemleriyle tek başına mücadele etmiş, çocuklarıyla yeteri kadar ilgilenememiştir. Ancak ayakları üzerinde hayata tutunmaya çalışan çaresiz annenin durumuna, kocası ve oğlu, duyarsız kalmıştır. Annenin fedakârlığı ve şefkati oğlu Muhammed'de herhangi bir karşılık bulmamıştır. Hatta Muhammed vefasızlıkta o kadar ileri gitmiştir ki, bir süre sonra annesinin sebze-meyve satarak kazandığı parayı çalmaya başlamıştır.

Romanda, anne Meymûne'nin fedakâr ancak bilinçsiz bir anne olduğunu söylemek mümkündür. Meymûne, kocasından gördüğü kötü muameleye rağmen sürekli çocuk sahibi olmaya devam eder. Erhîmû adında bir kızı olur, ardından Âşûr isminde bir erkek çocuğu dünyaya getirir, bir süre sonra bebek vefat eder. Muhammed Vahrân'a gittiği sırada Meymûne bir kız çocuğu daha doğurur ve adını Zeynep koyar. Zeynep bebek anneyi emdiği sırada vefat eder. Meymûne tekrar hamile kalır, ölen kızı Zeynep'in adını yeni doğurduğu bebeğe koyar. Ancak Zeynep bebek, bir farenin elini ısırması sonucu ölür.

Anne, içinde bulunduğu koşullardan ve kocasının etkisinden dolayı bilinçsiz bir şekilde sürekli doğum yapan bir kadındır. Muhammed, annesinin babasıyla arasındaki tuhaf ve güvensiz ilişkisine bir türlü anlam verememiştir. Meymûne devamlı bir şekilde doğurduğu için oğlu Muhammed, kardeşi Âşûr'un ölümüne herhangi bir üzüntü duymadığını romanda açıkça dile getirir: “*Kardeşim Âşûr, öldü. Ölümüne üzülmедim. Çığlık seslerini duymuştum ve emeklediğini görmüştüm fakat ölümünü düşünмедim.*”⁷⁰

el-Hubzu'l-Hâfî isimli romanda Muhammed'in sürdüğü hayata bakınca Meymûne'nin çocuklarına tam anlamıyla annelik yaptığını söylemek mümkün değildir ancak bunda babanın olumsuz tutum ve davranışları önemli bir nedendir. Meymûne bilinçli olmamasına rağmen gücü yettiğince çocuklarına bakmıştır. Meymûne, bazı özellikleriyle olumsuz bir karakter olarak algılsa da onu yaşadığı çevreyle karşılaştırmanın daha doğru olacağını düşünmek de mümkündür.

Sonuç

Bu çalışmada Muhammed Şukrî'nin *el-Hubzu'l-Hâfî* adlı eserinde yer alan ana karakterler, romandaki konumlarına göre incelenmiştir. Muhammed, babası Haddû bin 'Allâl ve annesi Meymûne karakterleri ele alınmıştır. Çalışmada, aile bireylerinin çocuk, baba ve anne özellikleri bakımından aile içinde ne derecede uyumlu karakterler olup olmadıkları ortaya konmuştur. Bu bağlamda Muhammed isimli ana karakterin sınır ve kural tanımayan bir çocuk olduğu görülmüştür. Muhammed'in bu şekilde davranmasının arkasında yoksulluk ve dışlanmanın getirdiği zorlukların karakterine yansıdığı görülmüştür. Muhammed karakteri bencil, kötü alışkanlıkları olan ve çocuk yaşına rağmen cinselliğe aşırı derecede ihtiyaç duyan özellikleriyle ön plana çıkmıştır. Romanda Muhammed'in yaşadığı topluma ve aileye aykırı düşen davranışları anlatılmıştır. Romanda öne çıkan bir diğer karakter de baba Haddû bin 'Allâl'dır. Romanda Haddû bin 'Allâl, bir babanın sahip olması gereken babalık vasfından yoksun biri olarak tasvir edilmiştir. Romandaki baba, yazarın gerçek hayattaki babası gibi sert ve otoriter davranışlar sergileyen bir figürdür. Romanda babanın ailesine ilgisiz tutum ve davranışlarının yanı sıra ahlak dışı davranışlarının da olduğu gözlemlenmiştir. Romanda incelenen son karakter de Anne Meymûne'dir. Meymûne geleneksel bir toplumda yetiştiği için yaşadığı onca sıkıntıya rağmen bilinçsizce çocuk doğuran bir kadındır. Anne zor şartlar altında çocuklarını kollamaya çalışan, onlar için yaşam mücadelesi veren bir kadındır. Yazar Muhammed Şukrî'nin gerçek hayatta annesine dair olumsuz ifadeleri bulunmadığından romandaki anne karakterinin yazarın annesiyle aynı özellikleri taşıyan karakter olduğu söylenebilir. Romanda anne; fedakâr, merhametli, gereğinden fazla sorumluluk almak zorunda kalmış, duyguları incinmiş bir kadın olarak ele alınmıştır.

Otobiyografik türde bir roman yazan Muhammed Şukrî, *el-Hubzu'l-Hâfî* isimli eserde kendi yaşam öyküsünü

69 Şukrî, *el-Hubzu'l-Hâfî*, 14.

70 Şukrî, *el-Hubzu'l-Hâfî*, 49.

anlatmış, gerçek ve kurgusal öğeleri bir arada kullanarak dönemin Fas toplumunda yaşanan çarpık hayatları da ele almıştır. Ayrıca yazar, romanda Fas toplumunun siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlarına da yer vermiştir. Muhammed Şukrî, romanda aile sorunlarına, gelir dağılımındaki eşitsizliğe, eğitimde fırsat eşitsizliğine, aile içi şiddet, cehalet ve yoksulluk gibi pek çok soruna değinmiştir.

Kaynakça

- Aydemir, Rukiye. *Abdumecîd b. Cellûn'un Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve 'Vâdî'd-Dimâ' Adlı Eserinin Tahlili*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Bakır Dayı, Rumeysa. "Arap Edebiyatında Sansür ve Yakupyan Apartmanı Örneği". *Doğu Esintileri* 15 (2021), 149-178.
- Bozkurt, Eyüp. *Modern Fas Edebiyatında Kısa Öykü ve Muhammed Zafzâf'ın "Bâ'i'atu'l-Verd" Adlı Koleksiyonunun Tahlili*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Brunzell, Tove - Duric, Sanaa. *Moroccan Architecture, Traditional and Modern*. İsveç: Lund Üniversitesi, 2012. https://www.hdm.lth.se/file-admin/hdm/Ex-jobb/Moroccan_Architecture__traditional_and_modern.pdf
- Bûhrâva, Habîb. "Medhalu ile'l-Edebi'l-Meğâribî", ts. https://www.univ-chlef.dz/fla/wp-content/uploads/2021/03/adab_magharibi.pdf
- Bû'lâm, Hâbî - Ahmed, Huţâb. *es-Sîyretü'z-Zâtiyyeti fî Rivâyeti "el-Hubzu'l-Hâfî" li Muhammed Şukrî*. Tiyâret/Cezayir: Câmi'atu İbn Hal-dûn, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Cefâfle, Necâh. *eş-Şaḥşîyyetu fî Rivâyeti "el-Hubzu'l-Hâfî ve eş-Şuttâr" li Muhammed Şukrî*. Biskra/Cezayir: Câmi'atu Muhammed Hâyardar, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Dûga, Kenze - Bûdyâf, Lâmiye. *Bunyetu's-Şaḥşîyyeti fî Rivâyeti "el-Hubzu'l-Hâfî" li Muhammed Şukrî*. Cezayir: Câmi'tu Muhammed Bûdyâf- el-Mesile, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Ereş, Figen. "Toplumsal Bir Sorun: Suçlu Çocuklar ve Ailenin Önemi". *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi* 5/17 (2009), 88-96.
- Gökgöz, Turgay. "Kaleme Alınmış En İyi Arapça Romanlara Dair Bazı Notlar". *Filoloji Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler*. 143-192. Ankara: Gece Kitaplığı, 2021.
- Gökgöz, Turgay. "Modern Fas Romanına Bir Bakış". *Edebalı İslamiyat Dergisi* 3/6 (2019), 17-29.
- Gülyüz, Nurullah. "Roman Unsurlarında 'Karakter'". *Journal Of Social And Humanities Sciences Research* 8/66 (2021), 316-321.
- Hânî, Kerîm el-. "el-Hubzu'l-Hâfî", 15 Kasım 2023. <https://marayana.com/laune/2023/11/15/12076/>
- Hânî, Kerîm el-. "Muhammed Şukrî", 15 Kasım 2023. <https://marayana.com/laune/2023/11/15/12062/>
- Jayyusi, Salma Khadra. *Modern Arabic Fiction*. New York: Columbia University Press, 2015.
- Nasâr, Lîndâ. "Muhammed Şukrî". *el-Cezîre Net*. 11 Nisan 2024. Erişim 11 Nisan 2024. <https://www.aljazeera.net/culture/2022/12/17/%d9%85%d8%ad%d9%85%d8%af-%d8%b4%d9%83%d8%b1%d9%8a-%d8%b3%d9%8a%d8%b1%d8%a9-%d8%a7%d9%84-%d9%83%d8%aa%d8%a7%d8%a8%d8%a9-%d9%88%d8%b1%d8%ad%d9%84%d8%a9-%d8%a7%d9%84%d9%88%d8%ac%d8%b9>
- Parrilla, Gonzalo Fernández. "Moroccan Literature. Breaking the Canon: Zafzaf, Laroui and the Moroccan Novel". Erişim 14 Mart 2024. https://www.academia.edu/5412586/Moroccan_Literature_Breaking_the_canon_Zafzaf_Laroui_and_the_Moroccan_Novel
- Parrilla, Gonzalo Fernández - Calderwood, Eric. "What Is Moroccan Literature? History of an Object in Motion". *Journal of Arabic Literature* 52 (01 Ocak 2021), 97-123.
- Şukrî, Muhammed. *el-Hubzu'l-Hâfî*. Dâru's-Sâkî, ts.
- Tekin, Mehmet. *Roman Sanatı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 10. Basım, 2021.
- Thompson, Levi. "The Autobiography of Muḥammad Shukrî: Modern Su'lûk". *Interdisciplinary Graduate Conference on the Middle East, South Asia, and Africa*. Columbia University, 2010.
- Yazıcı, Nermin. "Türk Edebiyatında Otobiyografi". *Türkbilgi*, 189-217.
- Aracık. "Men hûve Muhammed Şukrî". 18 Mayıs 2022. Erişim 01 Şubat 2024. <https://www.arageek.com/bio/mohamed-choukri>

EXTENDED ABSTRACT

Although different languages are spoken in Morocco, which is located in North Africa, the official language of the country is Arabic. However, there are different dialects in the country. The majority of the population speaks the Maghreb dialect of Arabic. Since the French colonization, the French language is still an important language in Morocco. While French is predominant in education, business and media, Berber dialects such as Tashelhit, Tarifit (Riffian) and Tamazight are used in rural areas. Spanish is also spoken in northern Morocco. Maghreb literature has been subject to many historical periods, events, politics and ideologies that have had a direct or indirect impact on the geography to which it belongs, and has therefore been subject to historical transformations and cultural movements. As for the twentieth century, Morocco's literary environment was characterized by communication, production, and knowledge of literature in the Arab world and Europe on the one hand, and on the other hand, the press and publishing were subjected to censorship by the French authorities. Literary production at that time was characterized by the search for a national identity as a reaction to colonialism and by the attempt to collect Moroccan literary reference, limiting itself to the history of Moroccan literature in particular and Arab literature in general.

There are different opinions on the date of the emergence of the Moroccan novel, as the semi-novel writings known in Morocco between 1924 and 1967 overlap with the genres of travelogues and autobiographies. Ibn al-Muq-tid's *al-Marâqishīyya* (1924), al-Tahāmī al-Wezzni's *al-Zāwiya* (1942), and 'Abd al-Majid Binajlūn's *al-Tufūla* are examples. Mohamed 'Azīz al-Habābī's *Jīl al-Zama* (1967) is the first generally known Moroccan novel. In the first half of the twentieth century, which coincides with this founding phase of the Moroccan novel, the characteristics of the classical Arabic novel predominate. Idrīs al-Sharāybī and Ahmad Safravī, who wrote in the French language, which was influential during the colonial period, did not adopt French thought. For example, al-Sharāybī dealt with the traumatic impact of Western civilization on the Moroccan people and the difficulties faced by migrant workers living in France.

Moroccan literature or Moroccan literary history begins in 1937. In that year, the Moroccan sage 'Abdullah Kan-nūn (1908-1989) published *al-Nubuq al-Maghribī fī al-Adabī al-Arabī*. He was regarded as the Moroccan genius of Arabic literature and after that he was known as *al-Nubuq al-Maghribī*. Since its publication, the book has been recognized as Morocco's first book on the history of literature, and has thus mobilized Moroccan literature.

One of the most important figures of modern Moroccan literature is the Moroccan writer Mohamed Choukri. He was born on July 15, 1935 in a poor village in Benī Shikār, Morocco, and grew up with a violent father. The author does not speak Arabic and his mother tongue is Berber. Choukri, who was not yet ten years old, traveled with his family from the village of al-Rīf to the Moroccan city of Tangier, where he worked in various jobs such as coffee maker, porter, shoeshine boy, newspaper and selling cigarettes. Choukri then moved with his family to the city of Tetuwān. Soon, however, he returned to work in Tangier, where he was surrounded by women who have fallen into bad ways, thieves and smugglers. At the age of eleven, Choukri left his family after a big fight with his father, who had killed his younger brother. Unlike his peers, he had a difficult childhood, both within his family and among his peers, in what can be called unfavorable conditions. Mohamed Choukri did not marry or have children throughout his life for fear of inflicting his life of oppression and cruelty on his wife and children, and he expressed this situation at every opportunity. For Mohamed Choukri, who constantly expressed the problems between him and his father, what he went through was a trauma. He did not have a secure bond with his father due to his constant violence. Therefore, it is possible to say that his father's attitudes and behaviors created a lack of self-confidence and fear in the author. Choukri, who grew up without a father when he had one, felt the difficulty of this throughout his life.

Mohamed Choukri's first novel, *al-Khoubz al-Hafi*, consists of twelve chapters. Written in the novel genre, *al-Khoubz al-Hafi* was translated into English in 1973 and into French in 1982 by al-Tāhir B. Jellūn. However, the novel, which has been translated into more than 38 languages worldwide, was not published in Arabic until 1982. The novel was banned by the Moroccan Ministry of the Interior between 1983 and 2000, and was removed from the curriculum at the American University in Cairo because it showed the violence of colonialism, what hunger and poverty can do to human beings, and because it dealt with scenes that violated decency in an immoral way. In this novel, Mohamed Choukri was criticized by the Arab world for daring to openly express the reality of Moroccan society, its troubles and problems.

Considered as one of the famous writers of the Arab world, Mohamed Choukri raised many narrative issues, especially through his works of fiction. *al-Khoubz al-Hafi* is the work in which Choukri wrote the history of the oppressed people in Morocco and recorded the history of the oppressed people and the history of the city of Tangier, depicting its social and cultural transformation.

The main character of the novel, Mohamed, is a boy of eleven or twelve. Hunger and famine have reached an unbelievable level in the Rif region where they live. Mohamed has a sick brother named Abdulkadir and the main character fears that his brother will die just like his uncle. Because of the famine, Mohamed and his family decide to migrate to a place called Tangier. On the way, they encounter crows and dogs eating animal corpses. The children, who are still young, witness the bad smells, the worms eating animal carcasses and the pus. When they arrive in Tangier, they do not find the life their mother says. In Tangier, too, there is hunger and no bread. But here there is no hunger that kills. Later in the novel, Mohamed's father breaks the neck of his sick brother Abdulkadir and causes his death just because he wants bread. After this incident, the conflict between Mohamed and his father increases in intensity. Concrete examples of father-son conflict are frequently encountered in the novel.

In the work, Mohamed's father is described as a character who leads an immoral life, has bad habits and is irresponsible towards his family. The mother, unlike the father, is clearly expressed as a very devoted mother who loves her husband and children. The mother tries to continue her struggle with life in order to take care of her children. The mother Meymûne gets used to her husband's absence and makes a living by selling vegetables and fruits in order to take care of her children. Instead of helping his mother, Mohamed follows in his father's footsteps with some of his behavior. Like his father, he is a selfish person who eats what he earns, is insensitive to his mother and siblings, and does not take responsibility.

In this study, the main characters in Mohamed Choukri's al-Khoubz al-Hâfi are analyzed according to their positions in the novel. The characters of Mohamed, his father Haddû bin 'Allâl, and his mother Meymûna are discussed. In the study, the extent to which the family members are harmonious characters within the family in terms of child, father and mother characteristics is revealed. In this context, it was observed that the main character, Mohamed, is a child who does not recognize boundaries and rules. The character of Mohamed is selfish, has bad habits and has an excessive need for sexuality despite his young age. In the novel, Mohamed's behaviors that are contrary to the society and family he lives in are described. Another prominent character in the novel is the father, Haddû bin 'Allâl. In the novel, Haddû bin 'Allâl is depicted as someone who lacks the fatherly qualities that a father should possess. In addition to his indifferent attitude and behavior towards his family, he is also observed to have immoral behaviors. The last character analyzed in the novel is Mother Meymûne. Meymûne is a woman who unconsciously gives birth to a child despite all the troubles she experiences because she was raised in a traditional society. In the novel, the mother is portrayed as a self-sacrificing, compassionate woman who had to take more responsibility than necessary and whose feelings were hurt.